FORME ŞI VALORI ALE VERBULUI ÎN GRAIURILE MUNTENEŞTI

(III)*

OHARA DONOVETSKY

VIII. INDICATIV PERFECT SIMPLU

1. FORME

1.1. Perfectul simplu este cunoscut pe o arie vastă: Muntenia, Oltenia[1], Dobrogea, Banat, Crişana, o parte din Maramureş (graiurile din Moldova nu cunosc perfectul simplu). În aria delimitată pentru graiurile munteneşti, în capitolul introductiv al lucrării noastre, perfectul simplu nu e întrebuinţat în mod unitar. Analiza hărţilor întocmite pe materialul necartografiat sau pe hărţile din manuscris pentru ALRR (vezi harta *Repartiţia formelor de perfect simplu – **a vedea**, persoana 1: **văzui***) arată că ariile în care se foloseşte perfectul simplu se prezintă diferenţiat, după cum urmează: o arie destul de compactă, din vestul, nordul şi sudul Munteniei, în care perfectul simplu are paradigma completă (cu excepţia câtorva mici zone – în nord-vest şi în sud-vest), ceea ce arată că acest timp este cunoscut şi utilizat frecvent, în vreme ce într-o arie din nord-estul spre sudul Munteniei şi în Dobrogea, perfectul simplu îşi pierde din vitalitate, prezentând o paradigmă cvasi-completă sau şovăielnică (informatorii răspund prin perfect compus, imperfect sau mai-mult-ca-perfect). În majoritatea punctelor din zona estică a Munteniei şi în Dobrogea, la întrebările din chestionar, [103] şi [135], informatorii nu răspund prin nicio formă de perfect simplu, ceea ce arată că acest timp nu se întrebuinţează sau e recunoscut ca fiind caracteristic unei alte arii (informatorii oferă astfel de comentarii: „în Oltenia se zice": pct. 873, „oltenii vorbesc aşa": pct. 871, „cam oltenii cunosc vorba asta": pct. 884, „olteneşte e", „la Zorile se zice": pct. 897).

1.2. Formele vechi, asigmatice, de perfect simplu ale verbelor *a fi*, *a avea* şi *a vrea* (*fui, fuşi, fu*, *furăm, furăţi*, *furăˆ*; *avui*, *avuşi*, *avu, avurăm*, *avurăţi*, *avurăˆ*; *vrui, vruşi, vru*, *vrurăm. vrurăţi, vrurăˆ*) care constituiau norma epocii vechi (Gheţie *et*

* Continuare la partea a II-a din FD XVIII, 2009, p. 183–206.

[1] Oltenia trebuie considerată centrul acestei arii (Georgescu 1957, 31).

FD, XXIX, Bucureşti, 2010, p. 177–226

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

alii 1997, 338)[2] pot fi încă identificate în graiurile munteneşti actuale în variaţie liberă cu cele noi, sigmatice (*fusei*, *fuseşi*, *fuse*, *fuserăm*, *fuserăţi*, *fuseră*; *avusei*, *avuseşi*, *avuse*, *avuserăm*, *avuserăţi*, *avuseră*; *vrusei*, *vruseşi*, vr*use*, *vruserăm*, *vruserăţi*, *vruseră*). Lucrând pe materialul necartografiat (ms.) pentru ALRR şi analizând fenomenul răspândirii acestor două tipuri de forme în graiurile munteneşti actuale, am observat următoarele:

i. Pentru verbul *a fi*: 1. paradigmă completă cu forme sigmatice – în majoritatea punctelor; 2. paradigmă mixtă (a. forme sigmatice la singular şi asigmatice la plural – foarte rar, punctele 671, 672; b. forme asigmatice la singular şi sigmatice la plural; c. forme sigmatice la toate persoanele, cu excepţia persoanelor a 3-a şi a 6-a: *fu, fură*); 3. înlocuirea perfectului simplu cu perfectul compus.

ii. Pentru verbul *a avea*: 1. paradigmă completă cu forme sigmatice; 2. paradigmă completă cu forme asigmatice; 3. paradigmă mixtă: forme sigmatice pentru toate persoanele, exceptând fie persoana a 3-a, fie persoana a 6-a (uneori, amândouă), rar, persoana 1 şi / sau a 2-a; 4. înlocuirea perfectului simplu cu perfectul compus sau cu imperfectul.

[2] În textele din secolul al XVI-lea, sunt generale formele asigmatice, etimologice ale verbelor *a fi*, *a avea* şi *a vrea*, singurele forme sigmatice de perfect simplu din această perioadă sunt cele de persoana a 2-a şi a 5-a ale verbului *a fi* (*fuseşi* şi *fuset*), deci inovaţia începe la aceste persoane cu forme care derivă din mai-mult-ca-perfectul conjunctiv latin. În textele acestei perioade, perfectul simplu şi mai-mult-ca-perfectul au forme omonime la persoanele a 2-a şi a 5-a (din această cauză, mai-mult-ca-perfectul la persoanele menţionate este redat prin forme perifrastice de tipul *erai fost* etc.). Vezi şi Frâncu 1976, 53-65: Spre sfârşitul secolului al XVI-lea, este atestată forma *fuse* pentru persoana a 3-a, iar în secolul al XVII-lea se înregistrează răspândirea formelor sigmatice ale verbului *a avea*, prima atestare apărând tot la persoana a 2-a (*avuseşi*) şi ale verbului *a vrea* (însă acestea rămân minoritare în comparaţie cu cele asigmatice şi cu cele sigmatice de persoana a 2-a, *fusăşi*, care sunt curente). În secolul următor, se înmulţesc formele cu *-se-*, întâi la persoana a 2-a şi apoi şi la celelalte persoane, în documentele particulare din Oltenia, Muntenia şi sudul Ardealului. Cele mai rezistente la inovaţia propagării lui *-se-* par a fi persoanele a 3-a şi a 6-a de la verbele *a avea* şi *a vrea* şi persoana a 4-a de la toate verbele discutate. Aşadar, în limba veche există întrepătrunderi între formele sigmatice şi cele asigmatice. Prezenţa unui *-se-* la persoana a 5-a a perfectului simplu (sufix provenit de la mai-mult-ca-perfect) a fost o necesitate, dar răspândirea acestui sufix şi la alte persoane ale aceluiaşi verb sau la verbele *a avea* şi *a vrea* a devenit, uneori, o sursă de ambiguitate în diferenţierea perfectului simplu de mai-mult-ca-perfect. Omonimia perfectului simplu cu mai-mult-ca-perfectul afecta persoanele a 2-a, a 5-a (*fuseşi*, a*vuseşi*, *vruseşi*, *fusetu*, *avusetu*, *vrusetu*), a 3-a (*fuse*, *avuse*, *vruse*) şi persoana a 4-a (*fusem*, *adusem*, *vrusem*). Prin urmare, apariţia formei sigmatice la persoana a 2-a aducea cu sine diferenţiere, dar şi riscul confundării lor. Răspândirea formelor cu *-se-* la perfect simplu se explică şi prin presiunea sistemului, prin verbele cu perfect forte de la conjugarea a III-a de tipul *duseşi*, *dusetu, puseşi*, *pusetu, ziseşi*, *zisetu* etc., verbe care îşi regularizează paradigma impunându-l pe *-se-* şi la persoana 1. Formele cu *-se-* ale verbelor *a fi* etc. trebuiau ori să dispară ori să se impună, dar în condiţiile posibilităţii de a distinge între formele de perfect simplu şi cele de mai-mult-ca-perfect, limba a rezolvat dificultatea, în regiunile în care perfectul simplu se folosea curent, prin generalizarea formelor cu *-se-* la toate persoanele. În acelaşi timp, mai-mult-ca-perfectul a mai primit un *-se-*, analogic, de la perfectul simplu, rezultatul fiind o paradigmă bisigmatică a mai-mult-ca-perfectului, de tipul *fusesem*, *fuseseş*i etc., mai întâi la verbul *a fi*, apoi la *a avea* şi *a vrea* în secolul al XVII-lea. La sfârşitul secolul al XVIII-lea, cele două timpuri au forme bine diferenţiate pentru toate persoanele, la toate cele trei verbe.

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

iii. Pentru verbul *a vrea*: 1. paradigmă completă cu forme sigmatice; 2. paradigmă completă cu forme asigmatice; 3. paradigmă mixtă, în care formele sigmatice sunt majoritare, dar apar forme asigmatice la persoana a 3-a şi / sau a 6-a (*vru*, *vrură*), la persoana a 3-a (= persoana a 6-a = *vrură*), la persoana 1 (trei puncte); 4. înlocuirea perfectului simplu cu perfectul compus.

Situaţia prezentată mai sus şi analiza hărţilor (vezi hărţile: *Repartiţia formelor de perfect simplu indicativ –* ***fui/fusei***, *Repartiţia formelor de perfect simplu indicativ –* ***avui/avusei*** şi *Repartiţia formelor de perfect simplu indicativ –* ***vrui/vrusei***) confirmă faptul că în graiurile munteneşti se păstrează, în general, tendinţa (detectabilă din limba epocii vechi; Frâncu 1976, 65, vezi nota 2) de înlocuire a formelor asigmatice. Avem în vedere faptul că, în linii mari, în graiurile munteneşti, formele sigmatice ajung să înlăture, în mare parte, formele asigmatice etimologice (*ibidem*), dar şi faptul, deosebit de important, că formele asigmatice care se păstrează încă în vorbire sunt cele de persoana a 3-a şi a 6-a ale verbelor *a avea* şi *a vrea* (ele oglindesc fenomenul care, în limba veche, se manifesta prin rezistenţa formelor asigmatice în faţa celor sigmatice la aceste persoane ale verbelor *a avea* şi *a vrea* (vezi nota 2). Comparând hărţile între ele, observăm că formele sigmatice au luat locul celor asigmatice aproape în totalitate la verbul *a fi*, în timp ce, pentru verbele *a avea* şi *a vrea*, formele etimologice sunt în uz pe aproape o treime din teritoriul dacoromânei. Formele sigmatice sunt predominante.

Concluzia noastră la cele de mai sus este că în graiurile munteneşti actuale se înregistrează nuclee arhaice, prin evidenta conservare a formelor etimologice ale perfectului simplu al verbelor *a fi*, *a avea* şi *a vrea*, chiar dacă acestea nu sunt majoritare.

1.3. În graiurile munteneşti actuale, se înregistrează anumite forme din paradigma tare a verbului *a da*, forme de tipul *dediu*, *dedeşi*, *dete*/*dede*, *dedem*, *dedet*, *dederă*/*deteră* (formele cu radicalul *ded-/deád-* erau generale în limba veche; Gheţie *et alii* 1997, 339[3]) alături de forme slabe, de tipul *dădui*, *dăduşi*,

[3] Trebuie amintită aici analiza formelor de perfect simplu pentru *a da* şi *a sta* realizată de C. Frâncu (1980, 307–316): În textele din secolul al XVI-lea, verbul *a da* are la perfectul simplu forme tari, mai aproape de etimon, în timp ce verbul *a sta* are numai forme slabe. Tendinţa generală de înlocuire a formelor tari de perfect cu forme slabe a afectat iniţial verbul *a sta*, care şi-a creat, alături de perfectul tare *steti*, un perfect slab *stetui* sau *statui* (de la *statuere*). Situaţia din limba veche conduce la ipoteza că, după secolul al XVI-lea, formele slabe de tipul *stătui*, *stătuşi*, *stătu*, *stătum*, *stătutu*, *stătură* înlocuiseră formele tari de tipul *stétiu*, *stéteşi*, *stéte*, *stétemu*, *stétetu*, *stéteră*. Formele de perfect simplu ale verbului *a da* sunt cele tari: *dediu*, *dedeşi* (din lat. *dedĭsti*), *dede*/*deade*/*diade*, *dédemu*/*deádemu*, *dédet*/*deádetu*, *dederă*/*deaderă*. O inovaţie care începe pe la 1620 este forma cu *-t-*, *dete*, care, folosită alături de cea cu *-d-*, este analogică, creată sub influenţa participiului trecut *dat* şi poate a formelor de perfect ale verbului *a sta* sau prin disimilare. O altă inovaţie, atestată pe la sfârşitul secolului al XVII-lea (mai veche, probabil, în unele graiuri sudice) este apariţia formei slabe *dedei*, sub influenţa formei *dedeşi*. Pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea, încep să fie atestate, în unele texte ardeleneşti, formele slabe cu radicalul *dăd-* de tipul *dădui*, *dădură*, forme create prin analogie cu formele *stătui*, *stătură*. Formele cu *-t-* se întâlnesc din ce în ce mai frecvent în textele munteneşti odată cu epoca modernă. Radicalul *dăd-* se extinde, pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi la mai-mult-ca-perfect. În Ivănescu 1980, 342, înlocuirea vechilor perfecte simple cu accentul pe radical, moştenite din latineşte (*dediu*, *puşu*, *scrişu*, *stetiu*, *veniu* etc.), prin forme analogice în *-úi* şi

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

dădu, rezultate prin analogia cu *stătui*, *stătuşi*, *stătu*. În lucrările care analizează răspândirea acestor forme, se consideră că formele de perfect simplu *dete, deterăm* etc. (forme analogice cu ale lui *a sta – stete, steterăm* etc.) sunt caracteristice graiurilor de tip muntenesc, în timp ce formele *dădu, dădurăm, dădurăți, dădură* şi *stătu, stăturăm, stăturăți, stătură* celor de tip moldovenesc (Iordan 1954, 461; 1941, 99).

1.3.1. Analizând materialul necartografiat pentru ALRR (ms.), am constatat că formele de tipul *didei*/*dedei*, *dideş*(*i*), *dede*/*dete*, *dederăm*/*diderăm*, *dederăț*(*i*)/ *diderăț*(*i*), *dederă*/*deteră*, chiar dacă nu sunt majoritare, acoperă două arii importante (vezi harta *Repartiția formelor de perfectul simplu indicativ – **dedei/dădui***). Prima se întinde pe o fâşie din vestul spre centrul Munteniei, o a doua se găseşte în nordul şi în centrul Dobrogei. Exceptând partea nordică şi estică a Munteniei, în care nu are curs perfectul simplu (în răspunsurile informatorilor a fost întrebuințat perfectul compus sau nu a fost oferită nicio formă), în restul graiurilor munteneşti se înregistrează formele de tipul *dădui*. Comparând situația din graiuri cu cea din limba epocii vechi, concluzia este că şi în ceea ce priveşte formele de perfect simplu ale verbelor *a da*, situația din graiurile munteneşti demonstrează existența unor nuclee conservatoare, în măsura în care se poate vorbi şi astăzi de uzul anumitor forme mai apropiate de etimon decât cele din limba literară (*dedeşi*, *dete*, *dederă*) sau al celor care provin din acestea, de tipul *dedei*/*detei*/*dătăi*/*dătei*.

1.3.2. În ceea ce priveşte formele de perfect simplu indicativ ale verbului *a sta*, situația din graiurile munteneşti actuale este surprinzătoare, pentru că infirmă punctul de vedere al cercetătorilor cu privire la repartiția formelor slabe de tip *stetei*, *steteşi*, *stete* etc. Atât exemplele extrase din textele dialectale munteneşti (*l-am luat dă mână binişor/ ş-am mers în cas/ îl dătei/ **stătu** pă pat/ ... dacă **stătu** pă pat acolo/ dete Dumitra/ făcuse nişte biscuizi d-ăia/* (TDM III, 669, pct. 829); „*tăticule/ nu mai poci// îmi vine-o amețeală şi mă doare capu/ dă nu mai pot”// **stătui** în sap-aşa/ veni tăticu şi mă fărâmă/* (*ibidem*, 386, pct. 808), cât şi materialul necartografiat pentru ALRR (întrebarea [1940]) confirmă răspândirea omogenă a formelor reduplicate de tipul (slab) *stătui*, *stătuşi* etc., precum şi o incredibil de stabilă şi de regulată paradigmă a verbului *a sta* la perfectul simplu indicativ în ariile care cunosc uzul acestuia (vezi harta *Repartiția formelor de perfect simplu indicativ – **stetei/stătui***).

1.4. Perfectul simplu folosit în graiurile actuale (în Oltenia şi o parte din Muntenia – județele Argeş, Olt, Teleorman) are desinența *-ră* generalizată la plural: *(noi) văzurăm, (voi) văzurăți, (ei) văzură.* În anumite graiuri nord-vestice (în Crişana şi în Țara Moților), au fost înregistrate forme vechi de perfect simplu, fără desinența *-ră* la persoana a 4-a şi a 5-a (unde sunt analogice): *(noi) văzum, (voi)*

-(s)éi, *-ii* (*dădúi*, *dedéi*, *puséi*, *scriséi*, *stetéi*, *stătúi*, *venii* etc.) e plasată în epoca românei primitive. C. Frâncu (1984, 428) afirmă că primele atestări ale formelor în *-sei* au fost întâlnite în texte munteneşti scrise în secolul al XVII-lea.

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

văzut. Intercalarea lui *-ră-* la persoanele a 4-a şi a 5-a ale perfectului simplu este o inovaţie muntenească care a fost preluată de norma limbii literare. Formele analogice, cu *-ră-* de la persoana a 6-a, apar spre sfârşitul epocii vechi în textele sudice, unde perfectul simplu era des întrebuinţat (în Oltenia, în special, se înregistrează un număr mare de astfel de forme în documentele particulare de pe la 1780), iar omonimia unor forme de perfect cu forme de prezent cerea diferenţiere (Gheţie *et alii*, 1997, 338; cf. Densusianu, *LR*, 171)[4].

O trăsătură specifică graiurilor munteneşti este apariţia desinenţei *-ră*, desinenţă comună de plural a formelor de perfect simplu, la persoana a 3-a, deci la singular: (*el*) *ziseră,* (*el*) *se uitară, veniră ursu* (Frâncu 1982, 283; Ionică 1984, 180), *plouară* (TDM III, 842, pct. 841). Înregistrând formele de perfect simplu ale verbelor *a fi*, *a avea* şi *a vrea* din materialul în manuscris pentru ALRR, am constatat că identitatea formală dintre persoana a 3-a şi a 6-a la verbele *a fi* şi *a avea* (mai rar la *a vrea*) se realizează sub forma cu desinenţa *-ră* (*fuseră* în 31 de puncte; *avuseră* în 14 puncte, dar şi *fură*, *avură*), ceea ce ne-a condus la ideea că procesul extinderii desinenţei *-ră* (la alte timpuri sau moduri) are ca primă etapă contaminarea persoanei a 3-a din interiorul paradigmei de perfect simplu.

1.5. În hărţile pentru ALRR, am întâlnit desinenţele *-ră-t* (în loc de *-ră-ţi*) la persoana a 5-a: *cântaserăt*, *tuşiserăt*, *văzuserăt*, *plânserăt*, *mâncarăt*, *spuserăt*, *auzirăt*, atestate în două arii discontinue, una în nord, în punctele 714, 730, 732, 735, 747 şi cea de-a doua în sud, în punctele 828, 832 (vezi harta *Repartiţia formelor de persoana a 5-a, de tip* ***spuserăt*** *– perfect simplu indicativ*). Formele apar înregistrate în anchetele efectuate pentru perfectul simplu (material pentru ALRR), în zonele în care acest timp nu este utilizat, dovadă paradigma lui incompletă sau şovăielnică. Ele pot fi explicate ca fenomen de conservare a formei vechi de persoana a 5-a mai-mult-ca-perfect, *cântaset*[5], căreia i s-a asociat segmentul *-ră*. Extinderea desinenţei *-ră-* la pers. a 4-a şi a 5-a înlătură cele două tipuri de omonimii care se creaseră în epoca veche a limbii: persoana a 4-a a perfectului simplu la verbele cu infinitivul în *-a* sau *-i* (cele mai bogate categorii de verbe) era omonimă cu pers. a 4-a a indicativului prezent (*cântămu*, *fugimu*), iar pers. a 5-a a perfectului simplu de la toate verbele (cu excepţia celor cu perfectul în *-se*) crea omonimie cu participiul (*cântatu*, *văzutu*, *crezutu*, *fugitu*, forme comune de perfect şi participiu). Gr. Brâncuş (1976, 39, 40) crede că desinenţa *-ră* s-a generalizat mai întâi la pluralul verbelor în *-a* şi *-i*, adică la acelea la care se ivise omonimia cu prezentul şi că, mai târziu, s-a generalizat şi la pluralul verbelor în *-ea*

[4] Paradigma lui *a veni*, în secolul al XVI-lea, este *eu veniu, tu venişi, el vene/vine, noi venem, voi venet, ei veneră/vineră*, unde formele de pers. I şi a III-a la prezent şi la perfect sunt identice. Perfectul lui *veni* prezintă două serii de forme; astfel: pers. I sg.: *venriu*; pers. a III-a sg.: *vine* (*vene*, *vire*, *ve(n)re*); pers. I pl.: *vinem* (*venremu*); pers. a II-a pl.: *vinet*; pers. a III-a pl.: *vineră* (*ve(n)reră*, *venrără*, *vinrără*, *vânrără*; acestea reproduc lat. *veni*, *venit* etc., şi alături de ele apar formele refăcute prin analogie după celelalte verbe de conjugarea a IV-a, adică în *-ii(u)* etc.: *venii(u)*, *veni*, *venim* (*verimu*), *venit*, *veniră* (*venriră*) şi *venire* (cf. Densusianu, *ILR*, 141, 142).

[5] „[...] singura care se deosebeşte de toate celelalte timpuri” (Graur 1968, 246).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

şi *-e*, această analogie putându-se dovedi prin existența, în graiurile transilvănene de astăzi, a formelor de pers. a 4-a şi a 5-a fără *-ră-* la verbele din a doua categorie: *văzum – văzut, ținum – ținut, făcum – făcut*.

1.6. Tot ca trăsătură tipică poate fi privită şi prezența, în câteva puncte din Muntenia (cinci localități din centrul provinciei şi patru din sud-estul Capitalei), a unei forme de perfect simplu persoana a 3-a cu terminația *-te*: *făcute, plecăte, ştiute, trecute, luate* (pl.), *luateră* (Marin 1971, 317, 318). Formele menționate sunt un rezultat al analogiei cu formele de perfect simplu ale verbelor *a sta* şi *a da*: *stete, dete*. Apărută, probabil, în fraze ca *Stăte ce stăte şi plecăte*, formele de perfect simplu în *-te* mai apar în graiurile munteneşti actuale doar la vorbitorii cu un grai conservator sau la cei care folosesc structura ironic; de aceea, ele sunt considerate ca făcând parte dintre particularitățile mai vechi ale graiurilor munteneşti şi, de asemenea, pe cale de dispariție (Marin 1971, 318; 1989b, 57).

2. VALORI

2.1. În limba literară, perfectul simplu este limitat ca întrebuințare şi apare ca variantă stilistică a perfectului compus. Folosirea lui în general în narațiuni este explicabilă istoric[6]. Unii cercetători au insistat asupra diferenței dintre cele două timpuri trecute, în sensul în care, ținând cont de valoarea de bază a fiecărui timp, precum şi de evoluția lor istorică, perfectul simplu arată o acțiune care a durat, teoretic, o singură clipă, aşadar, perfectivă (sau momentană), fără precizarea momentului săvârşirii considerat din punctul de vedere al prezentului, în timp ce perfectul compus raportează acțiunea la momentul vorbirii, înfățisând-o ca terminată când are loc relatarea (cf. Iordan 1954, 442). Iată motivul pentru care denumirile corespunzătoare acestor realități ar fi preterit (= trecut) şi perfect (= terminat), iar în felul acesta, s-ar putea înțelege mai bine de ce perfectul compus e resimțit ca apropiind acțiunea de momentul vorbirii, situație care se regăseşte astăzi în graiurile moldoveneşti, în timp ce, în graiurile olteneşti, situația se prezintă invers, acțiunea exprimată de perfectul simplu e mai aproape de prezent decât cea exprimată de perfectul compus (Iordan 1956, 443).

[6] „Până la un moment dat, perfectul simplu arăta o acțiune trecută, care a durat (teoretic) o singură clipă, aşadar perfectivă (sau momentană), fără precizarea momentului săvârşirii, considerat din punctul de vedere al prezentului, pe când perfectul compus raporta acțiunea la momentul vorbirii, înfățişând-o ca terminată în momentul când are loc relatarea faptului. Această deosebire se explică prin modul în care a luat naştere perfectul compus în latina târzie, când s-a simțit nevoia a două forme pentru exprimarea celor două sensuri pe care le avea perfectul unic latinesc: *am scris* (*lucrarea*) însemna cuvânt cu cuvânt (*o*) *am scrisă lucrarea*, adică *acțiunea am săvârşit-o mai de mult (în trecut), dar produsul sau rezultatul ei există în momentul vorbirii*. Forma de prezent a auxiliarului făcea ca acțiunea să fie înfățişată din punctul de vedere al prezentului în ce priveşte rezultatul ei, să fie arătată ca isprăvită în momentul cînd se vorbea (indiferent de momentul real în care a fost săvârşită). În acelaşi timp, acțiunea exprimată prin perfectul compus era sau părea mai precisă, mai *definită* decât cea exprimată prin perfectul simplu” (Iordan–Guțu Romalo–Niculescu 1967, 234; Iordan 1954, 443).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

2.2. Uzual (pentru limba literară), perfectul simplu este definit ca timpul care exprimă o acțiune trecută, anterioară momentului vorbirii[7] (din punct de vedere temporal), reală (din punct de vedere modal) şi momentană (din punct de vedere aspectual)[8].

2.3. În limba vorbită, perfectul simplu şi perfectul compus au o frecvență variabilă în uzul lingvistic, în funcție de regiune[9].

2.4. În graiurile munteneşti, valorile perfectului simplu diferă de la o zonă la alta[10].

2.4.1. În anumite regiuni (Oltenia, Banat, după GLR I, 306 şi Brâncuş–Saramandu 1999, 158, Oltenia, unde perfectul simplu este considerat specific, dar şi Banat, Crişana şi o parte a Munteniei, după Avram 2001, 226), perfectul simplu are o valoare proprie, diferită de cea a perfectului compus, fiind specializat pentru o acțiune terminată de curând, situată în ziua în care se vorbeşte: *ieri m-am dus la câmp/ şî az dă dimineață/* ***începu*** *ploaia/* ***stăturăm****/ şi să mai stătu ploaia/ şi* ***ne duserăm*** *şi* ***culesărăm*** *roşili/* (TDM III, 391, pct. 807); *astăzi mă* ***pomenii*** *cu ... astăzi c-un om/* ***mă dusei*** *acolo şî* ***nu vru*** *să o ... s-o-nvoiască// d-aci găsâi* [k] ***venii*** *aicea şî-i* ***spusei*** *iar tovarâşu preşedinte/* ***merse*** *domnu ion/ jan cu motocicleta cu ... mine/* ***fusei*** *şî* ***fusei*** *acolo la el/ şî* ***venii*** *cu fata cu motocigleta//* (*ibidem*, 379, pct. 806).

2.4.2. Una dintre cele mai frecvente valori pe care vorbitorii de graiuri o atribuie perfectului simplu este aceea a *actualizării*. Această valoare a perfectului

[7] În limba literară, perfectul simplu redă o acțiune săvârşită şi încheiată în trecut, indiferent de caracterul recent sau îndepărtat al acestei acțiuni, ca şi perfectul compus (Avram 2001, 226).

[8] Analizând situațiile în care apare perfectul simplu în graiuri şi în texte literare, Al. Georgescu (1957, 49) ajunge la observația că numai în cazul verbelor ingresive şi efective se poate vorbi despre acțiuni momentane, în timp ce, pentru verbele durative, nu poate fi vorba de acțiuni momentane: „Perfectul simplu exprimă acțiuni scurte şi succesive, indicând un eveniment care schimbă situația, din care cauză rămânem cu impresia că perfectul simplu exprimă acțiuni momentane", de fapt, verbele fiind momentane. Caracterul de acțiune momentană sau de acțiune durativă ține de conținutul lexical al verbelor.

[9] „Teritoriul dialectului dacoromân se împarte în aria perfectului compus şi aria perfectului simplu. Aria perfectului compus cuprinde Bucovina, Moldova, centrul şi nordul Ardealului, nord-vestul Crişanei şi o parte din Maramureş. Aria perfectului simplu cuprinde Oltenia, care trebuie considerată centrul acestei arii, Muntenia, Banatul şi o parte din Ardeal, cuprinzând regiunea Munților Apuseni. Între cele două arii există zone intermediare în care cele două fenomene se întrepătrund" (Georgescu 1957, 31).

[10] După Magdalena Vulpe (1977, 129–140), principalele valori ale perfectului simplu în graiurile munteneşti – observate în conversație liberă sau în textele dialectale – (1. exprimarea unui trecut recent; 2. trecut foarte recent; 3. actualizare; 4. conotație ironică) se distribuie diferit în graiurile munteneşti: valoarea de sub 1., dar pentru întâmplări care s-au petrecut „azi", se întâlneşte într-o arie care cuprinde Oltenia, județul Olt, sudul județului Argeş şi „o bună parte" din județul Teleorman; valoarea de sub 2., folosirea pentru evenimente recente, dar aflate chiar înaintea momentului vorbirii, „chiar adineaori" acoperă aria din vestul Munteniei, județul Argeş, jumătatea de sud a județului Prahova, Teleorman şi Ilfov; valoarea de sub 3. (de participare afectivă la cele povestite – prin care perfectul simplu intră în concurență cu prezentul) acoperă o arie care o depăşeste la est pe aceea a valorii „azi", dar e mai mică decât cea pentru „adineaori". Concluzia cercetătoarei este că aria geografică a perfectului simplu se îngustează de la vest la est, paralel cu slăbirea progresivă a randamentului său funcțional, pierzându-şi, pe rând, valorile: de la valoarea de marcă a acțiunii pentru „azi", apoi valoarea de actualizare afectivă a narațiunii, apoi aceea a anteriorității imediate, ajungând chiar să dispară din vorbirea curentă ca formă verbală.

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

simplu este prezentă în (con)texte narative sau dialogate, acolo unde informatorul intenționează să transmită explicit starea sau scena relatată. În astfel de situații, perfectul simplu intră în relație de sinonimie cu perfectul compus, apărând în variație cu prezentul dramatic (cf. Brâncuş 1957, 162).

2.4.3. Rolul perfectului simplu este acela de dinamizare a relatării prin întreruperea şirului verbelor la perfectul compus sau imperfect: *am mas la frati-mieu m-am dus// nuaptea am şezut şi io o nuapte-acolo// şi când m-an dus la frate-meu ... noaptea/ dimineaţa* ***mă sculai****/* [...] *s-a dus ş-a luat o varză/ neşte mămăligă ... // **luai** io o dată ... // când **luai**/ maică/ odat-am ameţit//* (TDM III, 117, pct. 786); *dibui io cârlana/ picioru din faţă// o iau pă vâna mare-aşa cu deştu/ o **trăsei** frumos/ când pui mâna* [...] *odată **făcu** cârlana să cază peste mine!//* (*ibidem*, 567, pct. 821); *un văr al meu aicea/* [...] ***veni*** *şi el dă la clic cu alt băiat/ şi s-a oprit tovarăş-ăla al lui să intre în curte/* (*ibidem*, 569, pct. 821).

2.4.4. În multe cazuri, perfectul simplu este în variație liberă cu perfectul compus. În secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, perfectul simplu şi perfectul compus se găseau într-un raport de sinonimie totală, dar în cadrul acestei relații de variație liberă, ocurența perfectului compus era predominantă (Călăraşu 1987, 113). În graiurile munteneşti actuale, perfectul simplu apare încă în alternanță sau în sinonimie cu perfectul compus (deseori în subordonate temporale)[11]: *un copil ... al jidovilor// bunăoară mă **găsi** pă mine/ ... arând/ ... cu doi boi la plug// şi m-a luat în poală cu totu// cu căruță/ cu boi/ cu tot/ şi ... m-a dus la maică-sa// zice „uiti mamă" zice „ce **găsii** io"/ zice „**găsii** nişte gândăcei"* (TDM III, 637, pct. 827).

2.4.5. *În propozițiile subordonate*, perfectul simplu poate exprima:

a) anterioritatea: *când **veniră** acasă/ păcală erea-n ceardac/* (*ibidem*, 281, pct. 797); *când **mă dusei** acia/ găsii pă doamna mira ... afară/* (*ibidem*, 379, pct. 806); *urât mi-erea!/ că stam şi io numai cu băieții/ ... şi ... nici noaptea nu dormeam dă frică ... / ca fată// **uitai** ... că-ți vine cineva piste tine// şi băgam capu-n cojoc/ să n-auz nici glas!* (*ibidem*, 638, pct. 827).

b) simultaneitatea: *când **ne-apropiarăm** acolo/ ... să-murgea/* (*ibidem*, 234, pct. 794); *când **văzui** în muche o mogândeață/ o **văzui** că mişca//* (*ibidem*, 126, pct. 794); *io sunt bolnav dă rematizm dă ... dă fro doozăj dă ani// şi l-am putut duce-acuma/ umblă să mă puie jos// dacă **venii** pîn-aici/ mă **făcui** lac dă apă//* (*ibidem*, 129, pct. 787); *mestecam într-o zi mămăliga/ pă foc/ pă pirostrii/ c-aşa să făcea/ în marginea pădurii/ piste-un şănțuleț/ acolea// mestecând mămăliga/ auz „hău! hău!"// cân mă **uitai** şi eu la dreapta/ lupu straversa şanțu// apăi mâinili mi s-a moiat* (*ibidem*, 639, pct. 827).

c) posterioritatea (în propoziții principale şi subordonate): *cân să fi intrat la foc/ că era cam jos pragu/ cădea ... acolo* [= ar fi putut cădea acolo]*/ l-am luat dă mână binişor/ ş-am mers în cas/ îl **dătei**/ **stătu** pă pat/ ... dacă **stătu** pă pat acolo/ **dete** dumitra/ făcuse nişte biscuizi d-ăia/ nu ştiu ce şi-i dau fo doi trei în mân-aşa şi*

[11] Poate fi vorba aici de folosirea perfectului simplu cu valoare afectivă sau de selectarea perfectului simplu motivată de considerarea acțiunii din punctul de vedere al momentului temporal în care evenimentul a avut loc (Brâncuş 1957, 163, 165).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

să uită *aşa la ei/ ...* ***întinse*** *mâna ... ndărăt// nu i-a mâncat// mi-i* ***dete*** *îndărăt//* ***puse*** *capu pă căpătâi şi-aşa a fost cu capu pus pă căpătâi// nu s-a mai sculat d-atunci//* (*ibidem*, 669, pct. 829); *eu iar* ***mă dusei****/ nu-mi venea să stau//* (*ibidem*, 372, pct. 806).

2.4.6. Printre nuanţele pe care le poate exprima perfectul simplu în dialog se numără ironia sau reproşul[12]. În materialul dialectal studiat, am identificat următoarele exemple în care formele de perfectul simplu exprimă reproş, dublat de o nuanţă de dezamăgire: *n-auzi, tu, vasilco/ zice „a venit ticu lu baron la alde petrică" zice-a venit de treişpe zile// „e! tot el* ***veni****" zic/ „****nu putu*** *să vie petric-al nostru"* (*ibidem*, 388, pct. 807); *doamne/ doamne! cine mă* ***puse****? mă lipseam şi dă o sută dă lei/ nu dă doi poli// ce să fac io acu/* (*ibidem*, 112, pct. 786); *„păi tăticule" – atâta zisei când îl văzui şi eu pă ticu la capu-ală zisei „ualiu/ arde-l-ar focu// tot ăştea* ***veniră****"// nu/ ... mai întrebai/ zic „cine-a mai venit dă la noi din sat"/ că era doujdoi de inşi la caracal acilea* (*ibidem*, 389, pct. 807).

2.5. *Valori modale.* Am întâlnit, în graiurile munteneşti, contexte în care perfectul simplu, exprimând o acţiune ireală, dorită, *este echivalent cu optativul perfect*. Este vorba despre situaţii în care perfectul simplu, la forma negativă (opţional, însoţit de adverbul *baremi*) se găseşte în contexte care presupun un anumit relief intonaţional: *„e! tot el veni" zic/ „****nu putu*** *să vie petric-al nostru"* (*ibidem*, 388, pct. 807); *io nu puteam să stau nici în car/ nici pă jos să merg// tot aşa mă omoram// şi plîngea zice „barăn* ***nu fuserăm*** *acasă"//* (*ibidem*, 751, pct. 835).

2.6. *Structuri stereotipe.* Deseori, perfectul simplu al verbelor *dicendi* este folosit ca explicaţie / referire metatextuală[13]: *era găleată// înainte erea doniţă/ erea buotă d-aia vă* ***spusei*** *dumneavoastră ... /* (*ibidem*, 566, pct. 821); *acolo-a fost bordeile-n pământ/ a fost ... cum* ***spusăi*** *mai nainte//* (TDM I, 432, pct. 782); *cum îţi* ***spusei****/ mă cam ţinea dă rău pă mine ştii/* (TDM III, 605, pct. 824).

IX. INDICATIV MAI-MULT-CA-PERFECT

1. FORME

1.1. În unele graiuri sudice, se foloseşte la persoana a 2-a a mai-mult-ca-perfectului desinenţa *-i* în locul desinenţei *-şi*[14]. Harta *Repartiţia formelor de mai-mult-ca-perfect*

[12] Perfectului simplu i s-a recunoscut întrebuinţarea în dialog „cu nuanţe de ordin expresiv, exprimând fie ironia (*Bine ziseşi*!), fie reproşul (*Venişi la spartul tîrgului*)", precum şi „întrebuinţarea cu valoare de viitor apropiat (*Mă cam dusei*)" (Avram 2001, 226).

[13] Identificat de Magdalena Vulpe (1977, 257) în textele munteneşti, chiar şi la vorbitorii la care nu există atestări pentru alte valori ale perfectului simplu, este numit „expresie a funcţiei fatice a mesajului".

[14] O explicaţie a formei desinenţiale *-i* pentru persoana a 2-a a mai-mult-ca-perfectului indicativ este reorganizarea sistemului său desinenţial după cel al imperfectului, cu care cel al mai-mult-ca-perfectului coincide (*-m*, *-i*, *ø*) – exceptând persoana a 2-a. „Urmarea poate fi nevoia de a înlocui pe *-şi* de la persoana a 2-a a mai-mult-ca-perfectului, care nu se mai încadrează în sistemul persoana 1 şi persoana a 3-a, prin *-i* de la imperfect" (Iordan 1943, 141). Un alt punct de vedere este

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

indicativ – ***văzusei*/*văzuseşi*** arată că ariile formei cu desinenţa *-i* la persoana a 2-a sunt: 1. vestul Munteniei (mai puţin, însă, partea de nord-vest) şi o fâşie foarte îngustă din sudul provinciei şi 2. Dobrogea (exceptând sudul), iar cele în care se înregistrează forma în *-şi* cuprind nordul, centrul şi sudul Munteniei (exceptând o fâşie dinspre vest spre est) şi sudul Dobrogei (cf. Marin 1991, 57). O comparaţie între hărţile care înfăţişează repartiţia formelor de perfect simplu şi cele care înfăţişează repartiţia formelor de mai-mult-ca-perfect arată că, pentru Muntenia, ariile în care perfectul simplu este înregistrat cu paradigmă completă sunt aproximativ aceleaşi cu ariile în care se înregistrează mai-mult-ca-perfectul cu paradigmă incompletă (sau, în acest caz, cu desinenţa *-i* la persoana a 2-a). Pentru Dobrogea însă, situaţia este următoarea: în nord, nord-est se înregistrează forma *văzusei*, în sud, forma *văzuseşi*, iar în partea centrală şi vestică, apar confuzii cu alte timpuri trecute ale indicativului. În răspunsurile la întrebările chestionarului ALRR, vorbitorii confundă mai-mult-ca-perfectul cu perfectul simplu, ceea ce înseamnă că niciunul dintre aceste două timpuri nu le este la îndemână; foarte mulţi aleg să răspundă prin forme ale perfectului compus. Interesant este că această situaţie – a confuziei perfectului simplu cu mai-mult-ca-perfectul şi a fiecăruia dintre acestea cu alte timpuri trecute ale indicativului, ceea ce poate demonstra în aceste arii vitalitatea unui alt timp trecut al indicativului – se întâlneşte şi într-o arie îngustă situată în partea central-estică a Munteniei (pct. 836, 837, 845, 846, 853).

1.2. În graiurile muntenești, coexistă formele etimologice de plural ale mai mult ca perfectului – cele fără desinenţa *-ră* – şi cele cu desinenţa *-ră*, formele etimologice fiind predominante (vezi hărţile *Repartiţia formelor de persoana a 4-a – mai-mult-ca-perfect (cu **-ră-**/fără **-ră-**), **cântaserăm/cântasem**, **văzuserăm/văzusem***). Analiza formelor de mai-mult-ca-perfect din materialul necartografiat sau din hărţile în manuscris pentru ALRR (întrebările [106], [156], [347], [603]) arată că paradigma timpului în discuţie apare la acelaşi vorbitor atât cu forme etimologice, cât şi cu forme cu *-ră-* (în majoritatea cazurilor, fie *-ră-* nu apare la plural, care însă apare la persoana a 3-a – devenită astfel omonimă cu persoana a 6-a –, fie, mai rar, *-ră-* apare la persoana 1 – devenită omonimă cu a 4-a –, de exemplu *el cântaseră* (pct. 719, 722, 723, 727, 731, 732, 737, 738, 746, 752), *eu cântaserăm* (pct. 724, 848). Confuzia între forme apare în special în zonele în care mai-mult-ca-perfectul nu este utilizat frecvent (în special, partea din vestul Munteniei, dar şi în pct. 802, 871, 877, 879, 884, în care vorbitorii au răspuns prin forme de perfect compus indicativ). Comparaţia dintre hărţile realizate pentru repartiţia formelor de mai-mult-ca-perfect *văzuserăm/văzusem* şi *văzusei/văzuseşi* (ca să luăm doar un

prezentat de Mioara Avram (*O desinenţă regională la persoana a 2-a singular a mai-mult-ca-perfectului românesc*, în SCL XXIV, 1973, 5, 487–492); autoarea ia în discuţie faptul că, în gramaticile din secolul al XIX-lea (A. T. Laurian, Aron Pumnul), în paradigmele mai-mult-ca-perfectului apare inserată forma în *-sei*, ca formă unică de persoana a 2-a, motivată etimologic (< lat. *-sses*). Lipsa atestărilor vechi (deşi nu există atestări vechi nici alte forme sintetice de mai-mult-ca-perfect) lasă loc posibilităţii ca această desinenţă, *-sei*, să fie originară.

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

exemplu) arată că aria de maximă vitalitate a mai-mult-ca-perfectului (înțelegem prin aceasta întrebuințarea formelor cu *-şi* la persoana a 2-a şi cu *-ră* la persoana a 4-a şi *vitalitate*, mai degrabă, „corectitudine") este zona central-nordică a Munteniei, cu iradieri spre sudul provinciei.

1.2.1. Dăm în continuare şi câteva exemple din textele dialectale munteneşti pentru a putea observa contextual formele amintite: *„ai mă să luăm şi băiatu"/ da/ aveam un băiat ... // nu-l* ***scosăsăm*** *nicăieri/* (TDM I, 438, pct. 782); *că am cules noi acolo doo trei uore/* ***culesesim*** *o căruță bună de porumb/ p-ormă ne rămasi şi bagaju unde-l* ***lăsasem*** *în marginea la japşe/* (TDD, 512, pct. 893); *ne-am dus acolo-şa/ când erau trei uameni/ aveau um butoi lânga ei/ şi o uaie cum o* ***furase****/ ş-o* ***tăiase****/* (*ibidem,* 518, pct. 893); *era lume multă aicea/* ***să grămădise*** *toți uamenii noşti//* […] *acolo la spital/ cân am ajuns era trei doftori/ i-****arenjase*** *băieții de-acuma//* (*ibidem,* 564, pct. 897). Exemplele din culegerile de texte arată, în egală măsură, că graiurile munteneşti conservă / preferă formele fără *-ră*, mai ales la plural.

1.2.1.1. Iată şi câteva exemple din textele munteneşti cu forme de plural mai-mult-ca-perfect indicativ cu *-ră*: *când a intrat ei/ a intrat ... într-o joi a intrat/ la noi în* [k] *la mine-n casă acolo/* ***venisără*** *la miros/* ***venisăr****-auzia ...* […]/ (TDM III, 176, pct. 790).

1.2.1.2. Formele cu *-ră-* pot apărea în vorbirea aceluiaşi informator alături de formele fără *-ră-*: *... să făcea târg// săptămânal// acolo neşte mocani d-aştia cu căruțili/ tot aşa trăj/* ***nu-ncepusără*** [k] *prea puține vite-****ncepuse*** *să vie la târg ... /* (*ibidem*, 219, pct. 793); *până* ***nu****-l* ***luasă*** *melitar pă rumânu meu// şî* ***să dusăsăr****-alde socrî-mio l-alde naşu/* (TDM I, 434, pct. 782).

1.2.1.3. Apar forme cu *-ră-* la persoana 1 şi a 3-a singular mai-mult-ca-perfect: ***munciserăm*** *(eu)* (*ibidem*, 37, pct. 674), ***veniseră*** *(altu)* (*ibidem*, 90, pct. 680), *mă-****nvățaseră*** (*stăpânul*)*,* ***muşcaseră*** (*şarpele*), ***se-nmulțiseră*** (*lumea*), ***muriseră*** (*tata*), ***se pregătiseră*** (*mama*) (TDD, 50), (*el*) ***terminaseră*** (TDM III, 933, pct. 847), ***veniseră*** (*altu*) (TDM I, 90, pct. 680), (*mă-sa*) ***să hăimoşiseră*** (*ibidem*, 93, pct. 680), ***intraseră****-*(*n cap partidu*) (*ibidem*, 145, pct. 686), *el îşi* ***lăsaseră*** (*mustață*) (*ibidem*, 48, pct. 686), *el* ***cântaseră*** (ALRR, harta [603] în ms., punctele 719, 722–724, 727, 731, 737, 738, 752, 848).

1.3. Formele de mai-mult-ca-perfect ale verbelor *a da* şi *a sta* sunt, în secolul al XVI-lea, cele constituite din radicalul tare al perfectului simplu (*ded-*), sufixul perfectului *-e-* şi sufixul mai-mult-ca-perfectului *-se-* urmat de desinență: *dedesem*, *dedese.* Aceste forme sunt însă destul de rare în textele literare ale epocii vechi, atât în cele nordice, cât şi în cele sudice, în locul lor folosindu-se formele perifrastice *au fost dat*, *era dat* (pentru *a sta*, sunt atestate, în general, numai forme perifrastice în această perioadă, dar se poate presupune existența unei paradigme de mai-mult-ca-perfect sintetic: *stătuse*, *stătuseşi*, *stătuse*, *stătusem*, *stătuset*, *stătuse*). În textele din secolul al XVIII-lea încep să fie înregistrate forme cu desinența *-m* la persoana 1. Radicalul *dăd-* se extinde, tot în secolul al XVIII-lea (primele atestări se înregistrează în Moldova), şi la mai-mult-ca-perfect, dar formele vechi rămân

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

generale în textele munteneşti: *dedese*, *didesă*, *didesăşi* (Frâncu 1980, 311). Formele de tipul *dasem* apar sub influenţa imperfectului pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea în Banat şi Muntenia. Formele care apar în materialul necartografiat pentru ALRR la întrebarea [1867] sunt: *dădusem*, *dedusem*, *dedesem*, *didesem*, *detesem*, *dătesem*, *dedeasăm*, dintre care, forma cea mai folosită este *dedusem* – vezi harta *Repartiţia formelor de mai-mult-ca-perfect indicativ, persoana I,* ***a da***. Pentru *a sta*, nu am întâlnit în culegerile de texte munteneşti forme de tipul *stasem*, *staseşi*, *stase* (*ibidem*, 313), dar ele apar în materialul pentru ALRR – întrebarea [1942] – în pct. 895. Celelalte forme pentru *a sta* sunt în ALRR: *stătusem*, *stătusăm*, *stătusim* – vezi harta *Repartiţia formelor de mai-mult-ca-perfect, persoana I,* ***a sta***.

1.4. În anumite graiuri munteneşti, se constată apariţia unor forme flexionare izolate, datorate confundării temei prezentului cu cea de perfect / participiu (*mă duciserem, punesem, scriesem, se umplese*) (TDD, 37): *„ce-i acolo la căruţa?”/* ***punesem*** *fân acolo/ neşte câlţi şi băiatu pus acolo mort//* (TDM II, 223, pct. 709).

1.5. Deşi folosirea mai-mult-ca-perfectului sintetic (în general, fără *-ră-* la formele de plural) este o particularitate a graiurilor sudice, se înregistrează însă şi forme analitice. Formele perifrastice[15] se construiesc pe tiparul: perfectul compus al verbului *a fi* + participiul verbului de conjugat: *am fost c-un frate care e chiar tata-su băiatului ăsta/* ***am fost*** *după porumb/* ***plecat*** *d-acasă//* (*ibidem*, 226, pct. 709) (vezi *infra,* capitolul *Consideraţii asupra formelor perfrastice*).

2. VALORI

2.1. *Valori temporale.* Mai-mult-ca-perfectul indicativ este un timp care exprimă o acţiune trecută, încheiată, anterioară unei alte acţiuni trecute (exprimate, în general, prin perfect compus sau prin imperfect) (Iordan–Guţu Romalo–Niculescu 1967, 236); este deci, prin definiţie, un *timp relativ*, relaţia putând fi stabilită şi cu un circumstanţial de timp, verbal sau nonverbal, nu numai cu un alt timp trecut[16]. „Pe axa secundară a trecutului, mai-mult-ca-perfectul actualizează anterioritatea în trecut sau, altfel spus, un trecut anterior. [...] Datorită raporturilor temporale complexe pe care le exprimă, mai-mult-ca-perfectul [...] [este] adesea înlocuit prin construcţii mai simple şi mai clare, în care raportul temporal dintre acţiuni este precizat cu ajutorul elementelor de relaţie (prepoziţii, conjuncţii, locuţiuni)”[17].

[15] Formele perifrastice apar rar în textele literare vechi din Muntenia, dar frecvent în textele nordice (Gheţie *et alii* 1997, 339).

[16] Cf. Avram 1997, 229: *Spre seară terminasem de scris* (dacă în contextul mai larg se exprimă sau se subînţeleg alte acţiuni trecute).

[17] Astfel, în loc de construcţia cu mai-mult-ca-perfectul: *Examenul se terminase când ai sosit tu*, se spune mai frecvent: *Ai venit după ce examenul s-a terminat* sau *Examenul s-a terminat înainte de a sosi tu* (Berea Găgeanu 1981, 8–9).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

2.1.1. Gramaticile caracterizează mai-mult-ca-perfectul ca pe un timp rar folosit în vorbire (Brâncuş–Saramandu 1999, 159; Avram 2001, 229) şi deseori înlocuit cu perfectul compus. În graiurile munteneşti, mai-mult-ca-perfectul este un timp cu o frecvență mai redusă în comparație cu perfectul compus, dar este un timp activ, viu, vorbitorii folosindu-l, în general, corect, pentru exprimarea *raportului de anterioritate* în care situează o acțiune trecută față de altă acțiune trecută: *am fost pă bărăganu/ la răcoltatu porumbului/* ***terminasem*** *la noi treaba şi ne-am dus mai mulți dă la noi d-aici pă acolo/ că avea dă recoltat porumb/* (TDM III, 498, pct. 815).

2.1.2. Mai-mult-ca-perfectul este întrebuințat în graiurile munteneşti atât pentru exprimarea raportului de anterioritate a unei acțiuni trecute (mai îndepărtate sau mai apropiate pe axa temporală) față de o acțiune trecută, cât şi pentru exprimarea raportului de simultaneitate cu altă acțiune trecută sau a celui de posterioritate[18].

2.1.2.1. În exprimarea raportului de anterioritate față de o acțiune trecută, timpul la care se raportează mai-mult-ca-perfectul în graiurile munteneşti este, cel mai frecvent, perfectul compus. Exemplele următoare arată că evenimentul redat prin verbul la mai-mult-ca-perfect situează acțiunea într-un timp mai apropiat de cea exprimată de verbul aflat la perfectul compus: *şi dup-aia ... am jucat apa/ la trei puțuri/ iar c-un băiat//* [k] *a făcut un busuioc aşa lăutarii/ legat cu fire roşii cu beteală/* [...] *şi am loat o găleat-aşa ... curată/ frumoasă/ noo/ ne-o* ***cumpărase*** *mama/ am pus apă-n ea/* (TDM III, 428, pct. 811); *şi când s-a dus acasă la el/ a mâncat/ şi dup-aia-a venit la mine/ io deja* ***mă culcasem****/ că era noo jumate ceasu/* [...] *am loat şi plovoru pă mine/ eram îmbrăcată/ că dacă* ***fusesem*** *pă linie/ şi n-am mai loat pantofii/ că p-ormă mă vedea mama/ am loat papucii ăia* (*ibidem*, 433, pct. 811); *când am intrat acolo/ doctorii* ***terminase*** *controlu răniților//* (*ibidem*, 127, pct. 787).

2.1.2.2. Mai-mult-ca-perfectul indicativ poate exprima, ca în limba standard, o acțiune aflată în raport de anterioritate (acțiune recentă) față de acțiunea exprimată printr-un verb la prezent, perfect simplu, perfect compus (valorile acestor timpuri fiind, de cele mai multe ori, valori ale actualizării, prezent dramatic sau perfect simplu / compus cu funcție de actualizare) sau imperfect: *şî ăla prezantă/ ceea ce* ***scrisese*** *colonelu acolo/* (*ibidem*, 127, pct. 787); *dimineața la*

[18] Credem că se poate stabili o legătură între aceste valori ale mai-mult-ca-perfectului şi timpurile verbale pe care Ernst Gamillscheg le-a identificat ca fiind cele din textele după care s-au făcut traduceri ale Evangheliei coresiene. Verbele la preterit, prezent şi viitor din subordonate introduse prin pronume relative din textele originare apar transpuse în textul coresian prin forme de mai-mult-ca-perfect (sub influență slavă). Acest fapt îl determină pe Ernst Gamillscheg să considere că este vorba, totuşi, doar de o traducere după o schemă mecanică, nu de o elasticitate a formelor acestui timp („Es wäre wohl verfehlt, den -*ss*- Formen in der lebenden Sprache eine solche Elastizität zuzutrauen, wie sie aus den erwähnten Beispielen hervorzugehen scheint. Es handelt sich hier um ein mechanisch befolgtes Schema, nach dem ein slawisches Partizip durch die -*ss*- Form übersetzt werden soll"). Dincolo de această constatare rămâne dovada că mai-mult-ca-perfectul preia valorile altor timpuri încă din limba veche (Gamillscheg 1913, 86–88).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

şapte vine toți comisarii/ toți-ăia acolo/ mă bagă-ntr-o sală acolo/ ăsta ***venise*** *c-un ciomag* (*ibidem*, 591, pct. 822); *o mai căutai şi pân grădină ... încolo/ că zic „să n-o găsesc moartă” ... // cân mă duc domnişoarelor ... şî venii dă la ei du pă deal d-acolo/ era o căldură/* ***mă-mbrăcasem*** *cu o rochiță supțire/ că zic să mă duc la lemne* (*ibidem*, 633, pct. 826); *când am ieşit afară/ era* [k] ***să făcuse*** *dooşpe noaptea* (*ibidem*, 437, pct. 811); *zic „uite ce e socoteala/ te-ai înțăpat rău”/ că era sângili/* ***să făcuse*** *sângele chiar şi pă pământ* (*ibidem*, 605, pct. 824); *i-arunca ... fun țol ceva-n cap/ dacă nu vrea să-l omoare/ ştii?/ şi-l pungăşa dă bani în buzunare şi ăstea/ şi sărea dân căruță şi-l lăsa pe om// ce era să mai facă omu după ... îi mai* ***dăduse*** *şi câzva pumni-acolo-n cap* (*ibidem*, 612, pct. 825).

2.1.3. Adesea, mai-mult-ca-perfectul apare în fraze în alternanță cu perfectul compus (sau cu imperfectul), motiv pentru care putem considera că acțiunea exprimată prin mai-mult-ca-perfect se află într-un raport de simultaneitate cu acțiunea exprimată de verbul la perfect compus şi, ca atare, mai-mult-ca-perfectul dobândeşte aici valoarea unui *timp absolut*: *pă urm-a scos şi tata un kilogram dă țuică/ şi ... a pus zahăr în ea ... // el n-a vrut să bea/ da tata a tras/ tot kilogramu-ăla dă țuică//* ***să pilise****/* ***să făcuse****/ el n-a vrut s-o ea dăloc//* (*ibidem*, 437, pct. 811); *țin minte că mi s-a bulucit oile/ a venit grămadă acolo-n stână/ şi ... după ce ... am işit afară/ d-acolea din coviltir/* ***începuse*** *câinii să urle// am intrat şi io înapoi* (*ibidem*, 602, pct. 823).

2.1.4. Deşi mai-mult-ca-perfectul exprimă, în general, o acțiune anterioară, în graiurile munteneşti există situații în care un mai-mult-ca-perfect la forma negativă aflat într-o subordonată introdusă de *până* este folosit pentru redarea unei raport de posterioritate şi deci, este echivalent cu un viitor anterior: *cu caii-am apucat p-alde tata/ trăera uorzu/ ş-a treierat şî grâu// pânî nu* ***venisă*** *maşânile/* (TDM I, 431, pct. 782); *m-am cununat nainte io/ până nu-l luasă melitar pă rumânu meu// şî* ***să dusasăr****-alde socrî-mio l-alde naşu/* (*ibidem*, 434, pct. 782).

2.1.5. Unele gramatici consemnează faptul că mai-mult-ca-perfectul poate apărea, în limba vorbită, şi ca timp absolut (Brâncuş–Saramandu 1999, 159). Graiurile munteneşti prezintă numeroase exemple de asemenea întrebuințări: *am fost pă Bărăganu/ la răcoltatu porumbului/ terminasem la noi treaba şi ne-am dus mai mulți dă la noi d-aici pă acolo/ că avea dă recoltat porumb/ şi* ***n****-a* ***începuse*** *ploi şi nu avea să-i dea ajutoare// şi ne-am dus acolo cu mai mulți oameni de la noi/* (TDM III, 498, pct. 815); *şi ocolu silvic* ***hotărâse*** *ca pă unde e pădurea rară/ să are/ să-l muncească un an doi pă pământ* (*ibidem*, 612, pct. 825); *aşa îl scoți dân alea/ că să scoate singur dân alea care să dăspică ca cutili dă pepene/ să scoate uite-aşa/ frumos aşa lung/ şi pă urmă* ***se făcuse*** *aicea la noi ... făcea/ majoritatea toți tăranii aveam* [k] *aveau d-astea maşini dă scos sămânța//* (*ibidem*, 629, pct. 826); *da ăilalți cai nici nevoie n-avea/ ei mânca/ nu ştia că ăla e lup/ sau ce este/ ce mai* ***văzuse*** *ei lup?// da iapa* ***simțise*** *că vine lupu// ş-aveam ş-un câine lângă mine/ io stădeam lungit pă iarbă p-un sac/ în pădure eream/ şi câinili lângă mine/ când îl văz că să uită la iapă-ncolo-aşa/ văz că vine lupu// erea lupuaică//*

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

năpârlită [k] *nenăpârlită era primăvara/ atârna zdrenţile-alea dă păr pă ea aşa urâtă// şî vinea drept la mânz// io odată mă scol/ „şo pă el/ şo pă el”/ şi câinili să-nvârtea pă lângă mine/* ***nu****-l* ***văzuse*** *pă lup*// (*ibidem*, 1119, pct. 862).

2.1.6. Exemplele excerptate din textele dialectale munteneşti ne determină să constatăm:

– pe de o parte, întrebuinţarea mai-mult-ca-perfectului (şi) ca timp absolut;

– pe de altă parte, preferinţa vorbitorilor – în exprimarea raportului de anterioritate a unei acţiuni trecute faţă de o altă acţiune trecută –, în funcţie de zonă, fie pentru perfectul simplu (frecvent în vestul Munteniei), fie pentru perfectul compus (frecvent în estul Munteniei şi într-o zonă central-estică a Munteniei, la care se adaugă partea centrală şi vestică a Dobrogei), – timpuri însoţite de determianţi adverbiali – alegând mai rar, în comparaţie cu acestea, timpul mai-mult-ca-perfect.

2.2. Valori modale. În circumstanţiale de mod comparative apare valoarea de condiţional perfect a mai-mult-ca-perfectului: *când am văzut că a sărit lupu/ mi s-o făcut ... păru măciucă/ nu-a mai* [k] *parcă căciula* ***să ridicase*** *din cap/* (TDD, 446, pct. 888).

X. CONSIDERAŢII ASUPRA FORMELOR CU *-ră-*

1. În graiurile munteneşti, extinderea desinenţei *-ră* la toate timpurile indicativului (cu excepţia viitorului anterior, care, de fapt, nu este o realitate lingvistică în limba vorbită) capătă, în timp, proporţiile unui fenomen complex, ale cărui caracteristici vom încerca să le descriem în cele ce urmează.

Desinenţa *-ră* apare la persoana a 6-a la perfectul simplu[19] şi, de aici, se extinde[20] în graiurile sudice, întâi la persoana a 6-a a mai-mult-ca-perfectului (primele atestări ale acestor forme fiind din a doua jumătate a secolului al XVII-lea), apoi, la persoanele a 4-a şi a 5-a ale perfectului simplu (primele atestări ale formelor cu *-ră* se înregistrează în prima jumătate a secolului al XVIII-lea). Fenomenul capătă amploare, astfel că, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, formele cu *-ră* de la mai-mult-ca-perfect se întâlnesc numai la persoana a 6-a şi numai în regiunile în care perfectul simplu era frecvent şi în care începuseră să se

[19] În latină, persoana a 6-a a perfectului se termina în *-runt* > rom. *-ră* (Iordan 1954, 459).

[20] Cu privire la formele de perfect simplu cu *-ră* la singular, vezi articolul Mioarei Avram din SCL XXVI, 1975, I, 27–36, în care autoarea prezintă faptul că, în unele gramatici etimologiste din secolul al XIX-lea (G. Săulescu, A. Treboniu Laurian, Ioanne Germaniu Codru Drăguşanu), pentru explicarea prin latină a formelor de plural în *-răm*, *-răţi*, *-ră*, era descris „un tip de perfect drept continuator românesc al mai-mult-ca-perfectului indicativ latinesc”, cu următoarele forme: *lăudărăi* (*văzurăi* etc.), *lăudărăşi*, *lăudără*, *lăudărăm*, *lăudărăţi*, *lăudără*. În gramaticile menţionate de autoare, aceste forme sunt considerate etimologice (< *laudaram*, *laudaras*, *laudarat* etc.).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

generalizeze şi la persoana a 4-a şi a 5-a ale acestui timp[21], iar în prima jumătate a secolului al XIX-lea se înregistrează apariţia inovaţiei analogice la persoanele a 4-a şi a 5-a ale mai-mult-ca-perfectului, în textele provenind din Muntenia şi Oltenia. Extinderea desinenţei *-ră* are, în aceste condiţii, un rol foarte important, acela de diferenţiere a formelor de plural ale paradigmelor celor două timpuri, uşor de confundat în limba veche[22]. Dovada că aceste modificări în structura desinenţială au avut ca efect diferenţierea între forme (singularul de plural în interiorul paradigmei perfectului simplu şi, la fel, în interiorul paradigmei mai-mult-ca-perfectului) a fost faptul că acestea au devenit normă literară, mai întâi în gramaticile din Muntenia şi, ulterior, în cele din Moldova şi Transilvania.

2. Interesant de observat este faptul că, privind din perspectivă diacronică, în timp ce în textele literare, direcţia de evoluţie a fenomenului de răspândire a formelor cu *-ră* este progresivă, în graiuri, şi ne referim la cele munteneşti, direcţia este regresivă (trebuie însă precizat din capul locului că ne referim aici la prezenţa lui *-ră-* numai în paradigmele timpurilor perfect simplu şi mai-mult-ca-perfect, mişcare pe care am numit-o *verticală*, vezi *infra* p. 194, 4 a. şi b.). Să explicăm: în texte, odată cu secolul al XVIII-lea, dar mai ales din secolul al XIX-lea, formele cu *-ră* ajung foarte frecvente, în special la persoana a 6-a a ambelor timpuri, pentru persoanele a 4-a şi a 5-a însă, formele de mai-mult-ca-perfect cu *-ră* fiind mai rare (în condiţiile în care cele etimologice nu sunt înlăturate, rezistenţa lor este remarcabilă, chiar după ce norma limbii fixase formele cu *-ră* la timpurile amintite), deci pentru perfect simplu şi mai-mult-ca-perfect, fenomenul extinderii este din ce în ce mai amplu; în mod paradoxal, în graiurile munteneşti, acolo unde apăruse iniţial inovaţia formei cu *-ră* la persoana a 6-a mai-mult-ca-perfect şi, mai târziu, la a 4-a şi a 5-a, se constată regresiunea, revenirea la tiparul etimologic al formelor fără *-ră* la persoanele menţionate (vezi *supra Indicativ mai-mult-ca-perfect*, exemplele de forme etimologice din textele dialectale munteneşti, precum şi hărţile *Repartiţia formelor de persoana a 4-a – mai-mult-ca-perfect (cu **-ră-** / fără **-ră-**), **cântasem/cântaserăm*** şi *Repartiţia formelor de persoana a 4-a – mai-mult-ca-perfect (cu **-ră-** / fără **-ră-**), **văzusem/văzuserăm***.

3. Părerea noastră este că extinderea desinenţei *-ră* poate fi privită ca un fenomen cu o mişcare continuu şi amplu circulară[23], în sensul că se manifestă

[21] Pentru istoricul fenomenului de extindere a formelor de mai-mult-ca-perfect, perfect compus, prezent indicativ şi conjunctiv în *-ră*, vezi Frâncu 1982, 281-293.

[22] Omonimia dintre formele sigmatice ale mai-mult-ca-perfectului şi cele sigmatice ale perfectului simplu ale verbelor *a fi*, *a avea* şi *a vrea*, de exemplu, afecta persoanele a 2-a, a 5-a (*fuseşi*, a*vuseşi*, *vruseşi*, *fusetu*, *avusetu*, *vrusetu*), a 3-a (*fuse*, *avuse*, *vruse*) şi persoana a 4-a (*fusem*, *adusem*, *vrusem*). Prin urmare, apariţia formei sigmatice la persoana a 2-a aducea cu sine diferenţiere, dar şi riscul confundării lor (Frâncu 1976, 59).

[23] Mişcarea ni se pare asemănătoare cu aceea descrisă în fizică prin principiul lui C. Huyghens, conform căruia orice punct dintr-o undă este generator de alte unde: „Principle after which each point of a wave can be considered as a wave-generating source" (http://www.ifremer.fr/web-com/glossary/glossa34.htm#1027062)

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

afectând noi segmente, ale altor timpuri şi moduri, acționând, de fiecare dată, în acelaşi sens, de la persoana a 6-a (în general, spre persoanele a 4-a şi a 5-a). Prima afectată de această analogizare, motivată probabil prin dorința de uniformizare, a fost persoana a 6-a a perfectului compus. Atestată prima dată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea într-un text din Banat (zonă în care nu s-a mai înregistrat ulterior!), inovația cu *-ră* la persoana a 6-a a perfectului compus este frecventă în documente din Muntenia (zona Călăraşi) şi Oltenia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, iar în a doua jumătate a secolului, apare şi în texte literare (Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, Alexandru Odobescu). Tot în texte munteneşti, se înregistrează şi o formă de prezumtiv perfect cu *-ră*. În documente din estul Munteniei (zona Călăraşi) din aceeaşi perioadă sunt atestate forme de prezent persoana a 6-a cu *-ră* şi, în secolul următor, de conjunctiv prezent (mult mai rare decât cele de perfect compus sau prezent) (cf. Frâncu 1982, 291).

3.1. Graiurile munteneşti actuale reflectă situația din limba literară sau din documentele particulare ale secolelor trecute. Materialul excerptat din culegerile de texte dialectale şi analiza formelor înregistrate în hărți sau în materialul necartografiat aflat în manuscris pentru ALRR–Muntenia şi Dobrogea arată limpede că desinența *-ră* la formele de persoana a 6-a la perfectul compus este frecventă şi, mai mult, că ea se extinde în interiorul acestei paradigme la persoana a 4-a şi la persoana a 5-a: *n-am treieratără* (TDM III, 826, pct. 840), *l-am luatără* (*ibidem*, 955, pct. 849), *ne-am sculatără* (*ibidem*, 964, pct. 849), *ne-am dusără* (*ibidem*, 1039, pct. 854), *ați cântatără* (ALRR, harta [602] în ms., pct. 849), *am fostără* (*ibidem*, harta [1924] în ms., pct. 819), *am cântatără*, *ați cântatără* (*ibidem*, harta [602] în ms., pct. 854, 862), *am văzutără* (*ibidem*, harta [104] în ms., pct. 840, 864), *am ținutără* (*ibidem*, harta [346] în ms., pct. 849), *ați ținutără* (*ibidem*, harta [346] în ms., pct. 840, 857, 867). De asemenea, în culegerile de texte munteneşti, am găsit (dar formele nu au frecvența celor de persoana a 6-a la perfectul compus) forme de prezent (*sântără, treceră, ei se înțelegără*[24]), iar în hărțile în manuscris, forma de conjunctiv cu *-ră*: *ei vru să ducără* (ALRR, harta [1917] în ms., pct. 862). Harta *Repartiția formelor de perfect compus în* ***-ră*** – ***am/ați/au cântatără/văzutără/ținutără/tuşitără*** arată că aria de maximă vitalitate (sau de iradiere) a acestor forme este cea din centrul Munteniei, pe o fâşie de la sud-est (de Bucureşti) înspre nord-vest.

3.2. Inovația ajunge în graiurile munteneşti să afecteze şi formele de *singular* ale anumitor timpuri. Am întâlnit foarte frecvent în materialul necartografiat pentru ALRR–Muntenia şi Dobrogea forme care demonstrează extinderea desinenței *-ră*

[24] Al. Graur (1968, 247–248) notează formele *ei cântără*, *ei vederă* pentru perioada de dinainte de primul război mondial, în Bucureşti şi, de asemenea, *să cântăre*, *să vazăre*, *o să batără*, care se mențin şi după al doilea război mondial, când se înregistrează şi alte forme, ca *s-o țineauără*, *făceauără*. Credem că fenomenul este viu şi generalizat în anumite zone, pentru că din informațiile furnizate de o elevă, originară din Bolintinul de Vale, aflăm că perfectul compus cu participiul în *-ră* este folosit indiferent de vârstă.

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

la persoana a 3-a (deşi omonimia dintre persoana a 3-a şi persoana a 6-a poate să fie o consecinţă extinderii omonimiei de acelaşi tip de la prezentul verbelor de conjugarea I sau de la imperfect, unde omonimia este etimologică):

a. perfectul simplu al verbelor *a fi*, *a avea*, *a vrea*, de tipul *el fură / ei fură* (ALRR, harta [1956] în ms., pct. 690, 861) sau *el fuseră / ei fuseră* (*ibidem*, harta [1956] în ms., pct. 697, 698, 700, 702, 703, 705, 712–716, 722, 723, 725–727, 731, 732, 735, 739, 741, 744, 748, 752, 761, 863–868, 895), *el avură / ei avură* (*ibidem*, harta [1924] în ms., pct. 723, 724, 726, 729, 732, 860, 863, 864, 866, 895) sau *el avuseră* / *ei avuseră* (*ibidem*, harta [1924] în ms., pct. 705, 712, 713, 719, 722, 725, 727, 731, 739), *el vrură / ei vrură* (*ibidem*, harta [1917] în ms., pct. 748, 854, 855); dar şi la alte verbe: (*el*) *ziseră, veniră* (*ursu*);

b. mai-mult-ca-perfect: (*el*) *terminaseră* (TDM III, 933, pct. 847), *veniseră* (*altu*) (TDM I, 90, pct. 680), (*mă-sa*) *să hăimoşiseră* (*ibidem*, 93, pct. 680), *intraseră*-(*n cap partidu*) (*ibidem*, 145, pct. 686), *el îşi lăsaseră* (*mustaţă*) (*ibidem*, 48, pct. 686,), *el cântaseră* (ALRR, harta [603] în ms., pct. 719, 722–724, 727, 731, 737, 738, 752, 848); apar chiar şi forme de persoana 1 şi a 2-a la mai-mult-ca-perfectindicativ: *eu cântaserăm*, *tu cântaserăşi* (*ibidem*, harta [603] în ms., pct. 724, 848).

3.3. La nivel dialectal, se constată că fenomenul este în continuă expansiune, pentru că s-au înregistrat forme de imperfect persoana a 6-a cu *-ră* (un singur exemplu identificat, *ei petreceauără* (Ionică 1984, 179), şi chiar forme interjecţionale (e adevărat, cu valoare verbală: *haideraţi*, *iacătără*).

4. Urmărind evoluţia fenomenului şi încercând o sistematizare a liniilor de evoluţie şi a direcţiei de propagare a inovaţiei, am considerat necesare următoarele observaţii:

a. fenomenul poate fi înţeles mai uşor dacă urmărim sensurile pe care s-a desfăşurat extinderea formelor, o dată pe verticală, în interiorul paradigmei aceluiaşi timp verbal şi apoi, pe orizontală, de la un timp la altul;

b. mişcarea pe verticală se desfăşoară în sensul dat de evoluţia de la persoana a 6-a spre persoana a 4-a şi a 5-a şi apoi, spre persoana a 3-a, iar pe orizontală, în sensul dat de proliferarea formelor cu *-ră* de perfect simplu la mai-mult-ca-perfect, apoi afectează noi segmente ale altor timpuri (prezentul şi imperfectul), moduri (prezumtivul şi conjunctivul) sau chiar alte părţi morfologice (interjecţia, de exemplu);

c. sensul pe orizontală al evoluţiei, adică acela de la persoana a 6-a a unui timp la persoana a 6-a a altui timp, a interferat cu cel pe verticală, cu acela de la un timp trecut la alt timp trecut (perfect simplu, mai-mult-ca-perfect), apoi la prezent, imperfect şi la alte moduri sau la alte forme verbale.

5. Fenomenul extinderii formelor cu *-ră* a fost explicat (Ionică 1984, 179, 180) prin faptul că vorbitorul a înţeles această desinenţă ca o marcă a acţiunii

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

trecute, ca având rolul unui *sufix temporal*, ceea ce s-a dovedit prin expansiunea formelor de la perfect simplu la mai-mult-ca-perfect. Formele (cu *-ră-*) de persoana a 6-a indicativ prezent sau conjunctiv prezent, precum şi cele de imperfect, prezumtiv perfect sau interjecţiile cu *-ră* arată că desinenţa persoanei a 6-a a perfectului simplu a ajuns să fie simţită ca o marcă a pluralului în flexiunea verbală, şi, de aici, să fie extinsă chiar şi la alte clase morfologice întrebuinţate verbal (Iordan 1954, 459; Frâncu 1982, 291).

5.1. Amândouă aceste roluri sunt, credem, cauzele pentru care desinenţa *-ră* a fost resimţită ca o modalitate de diferenţiere între persoana a 6-a a diferitelor timpuri trecute şi/sau între formele de singular şi cele de plural ale aceluiaşi timp. Faptul că ea este încă activă şi productivă în graiurile munteneşti actuale – în ceea ce am numit *mişcare pe verticală* – se explică, mai ales, prin cea de-a doua funcţie a acestui segment desinenţial, prin aceea de desinenţă de plural (formele de singular cu *-ră* se explică altfel, prin extinderea unui alt fenomen frecvent în graiurile munteneşti, acela al omonimiei dintre persoanele a 3-a şi a 6-a).

5.2. Vorbitorii întrebuinţează formele cu sufixul *-ră* întâi pentru a marca pluralul (*la unu singur* ***am tuşit****, la mai mulţi* ***am tuşitără*** – este comentariul unui subiect din localitatea Plătăreşti, Ialomiţa (Frâncu 1982, 291)), iar această tendinţă de a marca suplimentar pluralul trebuie înţeleasă ca derivând din tendinţa de diferenţiere între formele de singular şi cele de plural[25], dacă vorbim de mişcarea în interiorul paradigmei aceluiaşi timp şi din dorinţa de regularizare, de uniformizare, dacă luăm în consideraţie mişcarea pe orizontală, de la un timp la altul.

[25] Interesant pentru explicaţia acestui fenomen este punctul de vedere exprimat de Alf Lombard: „[...] l'introduction d'une régularité extérieure contribue à faciliter le travail du cerveau, à rendre la flexion plus maniable. La simplification est due aussi à un désir de mieux marquer le lien qui unit entre elles les formes flexionelles d'un même mot, d'indiquer plus clairement qu'il s'agit des formes appartenant à une même système. Mais ces deux avantages ne s'achètent qu'au prix d'un inconvénient: les formes d'un mot donné se distinguent moins nettement les unes des autres; la simplification de la flexion met en relief ce qui rattache les formes entre elles, leur caractère d'unité, mais masque en même temps ce qui les sépare, leur individualité. La flexion devient moins fatigante pour celui qui parle, mais nullement pour celui qui écoute. La tendance du roumain à la différenciation agit dans le sens exactement opposé. *En matière de flexion externe, elle se traduit par une tendance à favoriser, lorsqu'il y a le choix, la flexion dont les terminaisons sont particulièrement claires*. C'est dans le même esprit que le pluriel du plus-que-parfait, sur le modèle du parfait, échange volontiers ses anciennes terminaisons *-sem*, *-seţi*, *-se*, trop sembables à celles du singulier, contre les terminaisons plus précises *-serăm, -serăţi, -seră*. [...] Une tendance différenciatrice existe en roumain depuis longtemps, la morphologie de cette langue manifestant souvent le souci de bien distinguer entre eux les nombres d'un même substantif, *et de bien distinguer entre elles les personnes d'un même verbe*. Pour réaliser ce désir, le sujet parlant ne recule pas devant un effort cérébral supérieur. Ce souci prime souvent, chez lui, le besoin de simplicité, et le besoin de traduire l'affinité des formes par une ressemblance extérieure" (s. n.) (Lombard 1954, 221–223).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

XI. FORMAȚII PERIFRASTICE

Este considerată perifrastică „o formație intermediară în procesul de trecere de la perifraza verbală la forma verbală compusă” (Manoliu 1959; Guțu 1962 *apud* Călăraşu 1987, 141). „Grupările aflate în acest stadiu se caracterizează printr-un grad de sudură inferior celui specific formelor verbale compuse; din punctul de vedere al semnificației, formațiile perifrastice prezintă aceleaşi caracteristici ca şi celelalte timpuri, ele putând reda, în plus, unele nuanțe aspectuale sau modale speciale” (Boer 1927, Cornu 1953 *apud* Călăraşu 1987, 141). Am considerat necesar să abordăm aici formațiile perifrastice, pentru că ele concurează, în graiuri, formele sintetice (de imperfect şi de mai-mult-ca-perfect). Se impun astfel în abordarea acestei probleme câteva precizări referitoare la relația (de sinonimie) dintre forma perifrastică şi forma simplă, pe de o parte, şi la relația (de opoziție aspectuală) dintre formațiile perifrastice de imperfect şi mai-mult-ca-perfect, pe de altă parte[26]. Problematica acestora este abordată în lucrări de gramatică, pentru situațiile din limba vorbită (Iordan 1954, 446–449; Graur 1968, 205–206), din limba veche (Edelstein 1966, 253 ş. urm.; Călăraşu 1987, 140 ş. urm.; Pană Dindelegan 2003, 116 ş. urm.) sau la nivel dialectal (Marin 1985; *Timpuri*, 112 ş. urm.).

Formele perifrastice sunt atestate în documentele de limbă română din perioada cuprinsă între secolele al XVI-lea şi al XVIII-lea[27]. Formațiile perifrastice cu participiul şi cele cu gerunziul circulau în paralel, aflându-se într-o relație de sinonimie totală fie cu perfectul compus, fie cu mai-mult-ca-perfectul, fie cu perfectul simplu sau cu imperfectul (Călăraşu 1987, 153).

În culegerile de texte munteneşti am identificat relativ frecvent formații perifrastice echivalente, în general, cu imperfectul (vezi capitolul *Indicativ imperfect*), precum şi formații perifrastice cu valoare de mai-mult-ca-perfect (vezi capitolul *Indicativ mai-mult-ca-perfect*).

Tipurile de construcții perifrastice întâlnite în textele munteneşti sunt:

A. Construcții cu gerunziul[28]:

[26] Este important să amintim aici comentariul lui Iorgu Iordan (1954, 446) cu privire la existența unui inventar atât de bogat al formelor verbale din limba vorbită: „*Timpurile* sunt limitate, şi dacă totuşi limba noastră posedă numeroase forme temporale aceasta de datoreşte, cel puțin în parte, faptului că n-are posibilitatea (pe care o are rusa, de pildă) de a exprima aşa-zisul aspect verbal prin verbe speciale”.

[27] Şi în latină sunt atestate forme perifrastice care au valoarea altor timpuri, situație care se continuă în majoritatea limbilor romanice, mai ales în epoca veche. Perifrazele verbale formate dintr-un gerunziu şi un verb al mişcării sau al stării presupun, în general, slăbirea sensului lexical al acestuia din urmă, care ajunge să îndeplinească rolul unui auxiliar, indicând felul acțiunii verbale, după cum locul raportului sintactic inițial îl ia legătura morfologică asindetică (Edelstein 1966, 253, 254).

[28] Analizând problema perifrazelor verbale formate cu *a fi* şi gerunziul verbelor în limba veche, Frieda Edelstein afirmă că ele se întrebuințau cu roluri şi semnificații diferite: ca dublete ale altor forme verbale (datorită tendinței de a găsi corespondente pentru diversele forme din originalele folosite, dar şi din cauza insuficientei diferențieri între gerunziu şi participiu) şi ca modalitate de exprimare a caracterului durativ marcat de gerunziu (chiar şi pentru acțiuni încheiate, perifraza cu gerunziul imprimă o anumită extensiune a procesului) (Edelstein 1966, 256–259).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

a. ***am, ai, a …+ fost* + gerunziul;**
b. ***eram, era …+* gerunziul.**
B. Construcţii cu participiul**:**
a. ***am, ai, a … fost* + participiul;**
b. ***eram, erai, era …* + participiul;**
c. ***fusesem, fusese …* + participiul;**
d**. *sunt, eşti, este ...* + participiul.**

Construcţiile de tip **A**. sunt, îndeobşte, echivalente cu imperfectul, iar cele de tip **B**., cu mai-mult-ca-perfectul.

Tipul **A.a**. – ***am, ai, a …* + *fost* + gerunziul** este folosit relativ frecvent astăzi în estul Ardealului şi în Muntenia pentru echivalenţa sa cu imperfectul. Este o construcţie care, în general, redă o acţiune trecută şi durativă. Ca şi imperfectul, când se raportează la perfectul compus, are caracter de timp de relaţie şi, de asemenea, îndeplineşte aceeaşi funcţie stilistică în narațiune / relatare ca şi omologul său sintetic, aceea de actualizare a unei acțiuni trecute (deseori e întrebuinţat înainte de vorbirea directă, pentru verbele *dicendi*): *să termenase cu războiu ştii? să termenase/ ş-a fost toți adunați uite toți camarazi-ntr-o cameră// ş-**a fos spunând** el/ ... c-a fost un om d-aicea din Pielea Mare/ a fost acolo ş-**a fost ascultând**/* (TDM III, 373, pct. 806); *că-ncepuse să-l țeasă/ unde i-**a fost işindă**-nainte/ **s-a fost tăvălindă*** (TDD, 401, pct. 885); *Dumnizeu n-a ştiut ce să facă ca să cuprinză cu ceru pământu. A-ntrebat pă toate şi n-a ştiut nici o dobitoacă să-i spuie. Hariciu **a fost stând** într-un bordei. Dumnizeu a trimes albina la el.* [...] *Albina bâz! pă uşă. El **n-a fost văzând**-o şi-**a fost zicând**: „Ce mai vine la mine? ia să facă movile, munți mari, văi adânci ş-o să strângă pământu”. Albina fugi la Dumnizeu şi i-a spus cum vorbea singur* (GS III, 345, Vadu-Părului, Prahova); *când eram eu tânăr dă eram la câmp era tot aşa o secită. A pus să urnească sfîntili moaşte. **A fost urnind** cu bivoli. Ş-api la un puț n-a mai vrut să meargă* (*ibidem*, 347, Slănic [Groşani], Prahova); *madama asta pă timpu verii **s-a fost ducând** la lac, c-avea o fărâmă de limpeziş, să să scalde şi s-a-ntâmplat dă s-a-necat* (*ibidem*, 352, Teişani, Prahova); *un băiat sărman încotro **s-a fost ducând n-a fost folosind** nimic. Ce s-a gândit el?* (*ibidem*, 355, Teişani, Prahova); *când să mâie noaptea, un să mâie? că nu-i primea nimeni. **A fost strigând** la o femeie văduvă. Ce le-a zis femeia?* [...] *Intră ei în casă. Copiii **a fost plângând** dă foame. „Scoate, femeie, turta din foc!” a zis dumnezeu. Femeia **s-a fost codind** dă ruşine, da tot a scos-o.* [...] *Pă drum se-ntâlneşte c-o fată mare ce-**a fost secerând** la grâu* [...]. *Avea numai un peticuț dă seciră* (*ibidem*, 355, Teişani, Prahova); *acu mneata nu m-oi crede, da să vezi ce-a păţit una dă la noi. Ea **a fost aşteptând** seara cân s-a dus să le dea apă ca să-i auză. Ş-**a fost zicând** bou din dreapta „Vai dă mine, cum mă mai bate şi mă goneşte, tot pă mine!”. Da ăl dă la perete **a fost zicând**: „Când ne dă mâncarea la mine nu mai ajunge”* [...] (*ibidem*, 357, Teişani, Prahova); *una d-**a fost stând** pă lângă linia dă fier a fost singură şi când s-a uitat i s-a împărut ei ceva ş-a işit afară, ş-a călcat-o trenu* (*ibibidem*); *în rai d-ăştia pomi **a fost hiind**: măr, păr urzesc şi cireş* (*ibidem*, 358, Teişani, Prahova).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

Tipul **A.b.** (*eram spunând*, *era vorbind*) este mai rar întrebuinţat în graiurile munteneşti decât tipul precedent. Valoarea acestei forme este aceea de imperfect, cu menţiunea că identitatea valorică între forma sintetică şi cea analitică priveşte doar sensul temporal propriu-zis, întrucât forma analitică are o nuanţă suplimentară, modală, exprimând nesiguranţa vorbitorului[29]. Această formă apare, din această perspectivă, sinonimă cu cea de prezumtiv prezent (Iordan 1954, 448).

Se poate observa cu uşurinţă că această valoare modală se desprinde şi din contextele în care este folosită forma **A.a.** – ***a fost* + gerunziul** –, în situaţiile în care vorbitorul pare să nu fi fost martor al întâmplărilor povestite, acele situaţii pe care Iorgu Iordan le considera tipice formelor de tipul ***era* + gerunziul**. Exemplele dovedesc că *ambele forme* au o valoare suplimentară, modală, în contextele în care se povestesc întâmplări care stau sub semnul creditării parţiale fie pentru că au caracter legendar, fie pentru că vorbitorul nu a fost martor. Probabil că un motiv al diminuării frecvenţei structurilor de tip **A.b.** a fost şi acela al preluării acestui rol, de exprimare a atitudinii rezervate faţă de faptele relatate, de către tipul **A.a.**.

Construcţia de tipul **B.a.** – ***am, ai, a … fost* + participiul** – este folosită pentru o acţiune reală, încheiată, trecută. Apare frecvent în limba veche şi se găseşte şi astăzi pe o arie dialectală destul de vastă (nordul Moldovei, Maramureş, Crişana, Transilvania şi Banat), fiind echivalentă cu mai-mult-ca-perfectul[30]. Dintre toate tipurile de formaţii perifrastice, acesta este cel mai frecvent în graiurile munteneşti actuale: *să termenase cu războiu ştii? să termenase/ ş-**a fost** toţi **adunaţi** uite toţi camarazi-ntr-o cameră//* (TDM III, 373, pct. 806); *a fost dămult// în casa soacră-mii// d-aici aşa ... / a furat dă i-a luat ... toate alea// salbă la gât/ nu i-a lăsat nimic//* [...] *şi ele **a fost culcate** ... sala-nchisă/* (*ibidem*, 520, pct. 817); *am fo la cămin/ s-a pus masa/ după daruri ... a fost ... nunu/ a luat bani/ şi aşa mai departe// a strâns bani/ -am dat une-**am fost împrumutaţi**/ unde ... aveam datorii* (*ibidem*, 522, pct. 817); *Ce s-a gândit el? „Ia să mă duc io la ursitoare, să văz ce-mi spune”. La ursitoare **a fost bătute** cuie-n pereţi şi-n tot cuiu câte-o pungă cu bani* (GS III, 355, Teişani, Prahova); *atâta s-a luptat că li **s-a fost îngropat** picioarili-n pământ, numa unu a scăpat* (GS IV, 114, Slon, Prahova). Dacă în cazul

[29] „Circulă prin graiurile munteneşti, poate şi aiurea, şi apare de obicei în vorbirea indirectă: când redăm vorbele cuiva, pe care nu le-am auzit însă de la dânsul, ci de la altul, şi le comunicăm partenerului nostru, recurgem la această formă verbală, ca şi cum am vrea să ne punem oarecum la adăpost de orice răspundere cu privire la autenticitatea comunicării noastre. Nuanţa modală aici în discuţie este exprimată, acolo unde nu există acest imperfect, prin imperfectul obişnuit precedat de *cică* (= zice că). De ex.: *... era zicând că nu-ţi vezi de treburile tale, că te-amesteci unde nu-ţi fierbe oala* etc. = *cică zicea că nu-ţi vezi de treburile tale ...* etc. Apare obişnuit la pers. a III-a, mai rar la celelalte persoane „tocmai pentru că se întrebuinţează în vorbirea indirectă” (Iordan 1954, 447).

[30] Structura perifrastică de tipul *am fost ...* + participiul a fost considerată mai aproape, din punct de vedere semantic şi temporal, de perfectul simplu decât de mai-mult-ca-perfect, mai ales în graiurile moldoveneşti sau „în graiurile unde dispariţia perfectului simplu s-a produs mai devreme şi mai definitiv decât în altele” şi, astfel, această formă ar fi întrebuinţată cu funcţia de a exprima o acţiune anterioară, petrecută însă în trecutul recent (sau actualizată), deci cu sensul temporal al unui perfect simplu sau perfect compus (cf. Iordan 1954, 444, 445).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

celui din urmă exemplu este evidentă sinonimia cu un mai-mult-ca-perfect sintetic, în celelalte situaţii, echivalenţa dintre cele două structuri – cea analitică şi cea sintetică – este mai greu detectabilă, este ambiguizată de posibila interpretare şi ca structuri pasive sau predicate nominale.

Formaţia de tipul **B.b.** – ***eram, erai, ...* + participiul** – este echivalentă valoric cu mai-mult-ca-perfectul (şi, uneori, în funcţie de context, cu perfectul compus): *în fine la trei patru ceasuri din noapte-aşa a venit// când a venit/ io* ***eram culcată****// ş-a venit ce „da repede ţi-a fost să te culci”//* (TDD, 513, pct. 893); *el cum a venit a dat peste mine/ la răzor// să uita chiar dasupra mea aşa în jos// câinii* ***era culcaţi*** *mai la vale*/ (*ibidem*, 573, pct. 897); *un vecin d-aicea/ Dan Dilă/ ăsta* ***erea culcat*** *pă prispă/ el a auzit/ mai repede/* (TDM III, 225, pct. 793); *i-a luat foarte frumos dâra şi s-a dus acolo la ... ei/ să i-a prins// nu le-a făcut nimica/ nici lui nici ei/ şi i-a prins* [...] *n-a mai zis nimica ea/ că ce era să mai zică când ea* ***era prinsă*** *...* (*ibidem*, 369, pct. 805); *noi copiii luam o sulă, că* ***eram jinduiţi****, găuream burdufu, puneam o strachină şi scoteam undălemn* (GS III, 343, Vadu-Părului, Prahova). În ultimul exemplu, structura verbală analitică intră în relaţie de sinonimie cu imperfectul sintetic, nu cu perfectul compus sau mai-mult-ca-perfectul, din cauza sensului durativ intrinsec al verbului folosit şi a contextului.

Tipul **B.c.** este întrebuinţat cu sensul unui mai-mult-ca-perfect şi apare mai rar în graiurile munteneşti actuale: *tăticu dă fel nu vrea să-l l-eau/ ... zicea de! că să nu-l l-eau/ că ei* ***fusăsără trăiţi*** *bine/ fusese ta-su săv dă post pân colo la munte/ şi ei nu prea munceau/* (TDM III, 197, pct. 791).

Construcţiile cu *era* + participiul (tipul **B.b.**) şi cele cu *fusese…*+ participiul (**B.c.**) pot fi înlocuite între ele (şi ele cu mai-mult-ca-perfectul), fără ca situaţia de comunicare să-şi modifice sensul. Pe de altă parte, secvenţele *eram culcat, fuseseră trăiţi* (*bine*) pot fi interpretate şi ca formaţii care, după modelul de diateza pasivă extins de la verbele tranzitive la cele intranzitive, ar fi putut dezvolta o întreagă paradigmă: prezent, imperfect, perfect compus, mai-mult-ca-perfect.

Tipul **B.d.** – ***sunt, eşti, este ...* + participiul** este frecvent în graiurile sudice, uzul acestor construcţii putând fi justificat de preferinţa vorbitorilor pentru structuri cu pasivul, situaţie pe care am abordat-o în capitolul *Problema fluctuaţiei dintre diateze în graiurile munteneşti*. Aceste construcţii centrate pe *a fi* + participiu pasiv sau activ (al verbelor tranzitive sau intranzive) orientează atenţia de la acţiunea propriu-zisă spre rezultatul acţiunii, care apare astfel ca actualizat. Comparăm astfel structura *e năduşiţi* din fraza *ne-a apucat o ploaie p-aici pân dealu covaciului/ şi n-a mai vrut zice „nu las aurico/* ***e*** *boii* ***năduşiţi****/ nu-i las în ploaie”//* (TDM III, 630, pct. 826) cu echivalentul său temporal sintetic sugerat de context („au năduşit”) şi observăm intenţia vorbitorului de a pune în evidenţă starea, rezultatul, nu acţiunea, procesul.

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

XII. INDICATIV VIITOR I

1. FORME

1.1. Viitorul I latin a fost înlocuit cu formaţii analitice (ca în slavă sau în limbile germanice) de mai multe tipuri, bazate pe combinaţii cu modul infinitiv sau cu modul conjunctiv: *voi, vei, va, ..., ...* + infinitivul; *oi, ăi, a, ..., ...* + infinitivul; *am, ai, are, ..., ...* + infinitivul precedat de prepoziţia *a*; *am, ai, are, ..., ...* + conjunctivul; *o* + conjunctivul. Tipul *am, ai, ...* + infinitivul precedat de prepoziţia *a* este mai puţin întrebuinţat în limba vorbită, în general, iar în graiurile munteneşti nu apare. Explicaţiile care s-au dat pentru apariţia sa sporadică – uzul infinitivului şi faptul că are înţelesul „sunt obligat să" (Graur 1968, 203) – probabil că nu sunt suficiente pentru justificarea în întregime a declinului acestei forme, atâta vreme cât se păstrează vii trei alte tipare cu infinitivul, iar cele cu conjunctivul au, printre valori, şi pe aceea a exprimării unei obligaţii.

1.1.1. *Forme de tipul* ***(v)oi, ..., ... + infinitivul*** [31]

Dintre formele prin care se exprimă viitorul I, apare frecvent în graiurile munteneşti (fără însă să fie specifică) cea formată din auxiliarul *a vrea* (de obicei, cu forme fără *v* iniţial) + infinitivul verbului de conjugat: *ia v* [k] ***se va duce şi va făcea*** *plăcinte/* ***va prinde*** *pui ... să frigă/* (TDM III, 731, pct. 833); *văzând baiatu că i-a luat pă fată/ ... s-a supărat băiatu !// că/ să-l omoare pă negru vodă când* ***o trece*** *... spre giurgiu//* (*ibidem*, 564, pct. 821); *ce „te bagi slugă la el/* […] *şi când* ***o pleca*** *el călare pă cal"/ ce „să cază calu cu el să-l omoare calu să nu mai bage nimini dă seamă/ ca l-a omorât radu"/* (ib*ibidem*); *„nu maică/ stai aci cân* ***om merge*** *la iertăciune/ atunci să mergem" zice „la ea te duci la ea singură/ or cu rumânu să te duci"//* (TDM I, 433, pct. 782); *a zis „când* ***o-mplini*** *băiatu-osta dă ... dă şi-o lua el moţu/ dăpă luatu moţului lui/* **va muri** *la ... la fântâna cutare"* (TDM III, 164, pct. 789); *„păi" zic „da mâncare să ştiu ce să fac cân* ***oi vini****"* (TDD, 515, pct. 893); […] ***oi ţine*** *minte cât* ***oi trăi****//* (*ibidem*, 534, pct. 895); *„taci din gură/ nu te mai olicări/ nu te mai zdrobi/ ca ... eu cu limba te-****oi dăscânta****/ cu unt dă vacă ne* [k] *te-****oi ungea****/ cu tămâie te-****oi tămâia****/ cu usturoi te-****oi usturuia****"* (TDM III, 573, pct. 821).

[31] Aceste forme de viitor se explică după cum urmează: forma *eu voi* este corespunzătoare lui *voleo*, iar *tu veri*, lui *velis*; *vei* se explică prin analogie, după *tu sari*, *tu sai*, *tu ceri*, *tu cei*; persoana a 3-a, *va*, a fost explicată de Meyer-Lübke din *volet* > *voare* > *vare* > *va* (sub influenţa lui *a* alături de *are*); *vem* pentru persoana a 4-a se explică din *vrem* (> *volemus*), cu pierderea lui *r* prin disimilare, formă atestată în limba veche şi care ar fi putut da *văm* (după cum *avem* a dat *avăm*), devenit *vom* sub influenţa lui *v*, ca în *bătez*, *părumb* devenite *botez*, *porumb* – vezi Densusianu, *LR*, 180–182; cf. Orza 1966, 221, unde se menţionează originea viitorului de tip *voi cânta* din *velle* + infinitivul. Tot aici se arată că formele *oi* (pers. a 2-a) şi *oţi* (pers. a 5-a), răspândite în Muntenia şi Oltenia, sunt rezultatele analogiei cu formele cu *o-* ale auxiliarului de la persoanele 1, a 3-a, a 4-a, şi a 6-a. Sub influenţa acestora, *e* de la persoana a 2-a şi a 5-a a devenit *o*, trecând prin *ă* (Orza 1966, 223).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

1.1.1.1. Forma cu *o* + *infinitivul* este forma atestată sporadic în limba secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea în Ţara Românească şi în sudul Transilvaniei, când generale erau formele cu *voi*, ..., *va*, ..., *vor* (cele cu afereza lui *v* fiind rare) şi infinitivul (uneori lung) al verbului (Gheţie *et alii* 1997, 339, 340).

1.1.1.2. Se înregistrează şi în acest caz omonimia formelor de persoana a 3-a şi persoana a 6-a, de tipul (*ei*) (*v*)*a face* sau (*ei*) *o face*, extinsă de la prezentul verbelor în *-a*, *-i* şi *-î*, susţinută de existenţa aceleiaşi omonimii etimologice la imperfect: *şi le-a spus la ... cumnatele ei/ că să facă gălăgie-n casă/ că până* ***va torcea*** *ele* (TDM III, 731, pct. 833).

1.1.2. *Forme de tipul* ***o + conjunctivul prezent*** [32]

În concurenţă cu tipul de sub **1.1.1.**, sunt frecvente în graiurile munteneşti formele cu *o* (invariabil) + conjunctivul prezent: *să-n spună şi el ceva auzi să i s-arate şi lui ceva că el* ***o să plece*** *şi n-****o să*** *mai ...* ***să-ntoarcă****/* (TDD, 514, pct. 893); *zic „****o să*** *mi-o* ***ia*** *prostu-osta al dracu”/* (TDM III, 252, pct. 795); *„păi da tu poţi să te conduci? că ai să mori dă fuame/ n-****o să*** *mai* ***ţii*** *... zdreanţă pă tine/* ***o să munceşti*** *numa pă măligă”* […] ***o să rabzi*** *dă fuame ...”//* (TDM I, 37, pct. 674); *vai dă ăi dă rămâne, că n-****o să*** *mai* ***aivă*** *nici un lemn, nici să-nvelească o casă* (GS IV, 118, Slon, Prahova).

1.1.3. *Forme de tipul* ***am, ai, ... + conjunctivul prezent***

Forme de viitor compuse din prezentul verbului *a avea* + conjunctivul prezent (forme frecvente în graiurile de tip moldovenesc) apar în graiurile munteneşti cu frecvenţă mai mare decât cele de sub **1.1.1.** şi **1.1.2.** O explicaţie a frecvenţei deosebite a acestei construcţii este caracterul său redundant în ceea ce priveşte marcarea opoziţiilor de număr şi persoană. Faptul că atât auxiliarul, cât şi conjunctivul comportă desinenţe pentru exprimarea persoanei şi a numărului determină, credem, ca vorbitorul să prefere această combinaţie: *„maică mâine dimineaţă”/ după ce-a luat darurle astea a plecat ţiganca/ „mâine dimineaţă* ***ai să vezi****/* ***ai să fii*** *mulţumită toata viaţa dumitale”//* (TDD, 535, pct. 895); *aveam u ... p-ăl mare băiatu/ l-aveam la braşov/ cu a* [k] *militar// zic „ăla ar să ... ăla” zic „****are să****-l* ***omuare*** *caii” că mai omorâse doi soldaţi/ săracu!/ caii// zic „****are să****-l* ***omuare*** *p-ăla”//* (TDM II, 221, pct. 709).

Uneori, modalităţile de exprimare a viitorului se combină în acelaşi enunţ, semn al echivalenţei lor, deşi o diferenţă de nuanţă valorică, modală se poate discerne (vezi *infra* **2.** *Valori*): *a treia ursitoare/ l-a ursat ... să moară când* ***o fi*** *nunta lui/...* ***are să moară****-n puţ/ înecat//* (TDM III, 599, pct. 823); *că* ***ai să mori*** *dă fuame/ n-****o să*** *mai* ***ţii*** *... zdreanţă pă tine/* ***o să munceşti*** *numa pe măligă//* (TDM I, 37, pct. 674).

[32] Această formă a fost explicată de Puşcariu, DR, VI, 387-393, din *va să*, care vine din *uado* („merg”) (*apud* Graur 1968, 203). *O să cânt* provine din *volet ut cantem*, una dintre perifrazele sinonime cu viitorul din limba latină (Orza 1966, 221). Auxiliarul *o* poate proveni din *au* < lat. *habunt* (idem 224).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

1.2. Harta *Repartiția formelor de viitor* ***a cânta*** *– viitor indicativ, persoana I* arată că în graiurile munteneşti formele cele mai frecvente de viitor sunt cele de tipul *am* + conjunctiv, generalizate pe tot teritoriul, cu o frecvență mai mare însă în partea vestică şi centrală a Munteniei. Urmează formele de tipul *oi* + infinitivul, existente pe tot teritoriul Munteniei şi Dobrogei, dar mai frecvent în partea nord-vestică, central-sudică, nord-estică a Munteniei. Ariile pe care se înregistrează forma *o* + conjunctivul sunt sud-estul Munteniei şi nord-estul Dobrogei. Forma *voi vedea* apare cel mai rar, înregistrându-se, în special în centrul Munteniei. Interesant este că vorbitorii au optat destul de frecvent pentru uzul prezentului indicativ cu valoare de viitor, mai ales în vestul şi sud-vestul Munteniei.

2. VALORI

2.1. Dintre cele patru paradigme paralele pe care le cunoaşte viitorul I (*voi face / oi face / o să fac / am să fac*), în graiurile munteneşti sunt folosite cu precădere cel de-al doilea (*o* + conjunctiv) şi cel de-al treilea (*am* + conjunctiv) dintre tipuri, fără însă ca celelalte două să rămână neîntrebuințate. Toate prezintă interes şi prin faptul că dezvoltă valori modale suplimentare. Prima valoare cu care vorbitorul învesteşte viitorul I este aceea a unui ordin, deci de imperativ: „Sensul imperativ al viitorului I este mai puternic chiar decât cel al imperativului propriu-zis, din cauză că extinde sfera *poruncii* dincolo de momentul vorbirii: cine foloseşte viitorul I dă a înțelege că dispune de ființa celui căruia îi *porunceşte* nu numai în prezent, când enunță *porunca*, ci şi în viitor” (Iordan 1954, 445; Iordan–Guțu Romalo–Niculescu 1967, 230). Explicația acestei nuanțe de imperativ, de acțiune care este condiționată doar de voință, ar putea sta în originea acestei formații, în care intră verbul *a vrea* (Idem, 1976, 230). În graiurile munteneşti, formele de tipul *voi face* exprimă mai curând caracterul de necesitate, obligativitate a îndeplinirii unei acțiuni viitoare: *dăpă luatu moțului lui/* ***va muri*** *la ... la fântâna cutare* (TDM III, pct. 164, 789).

2.2. Latina a cunoscut trei tipuri de viitor şi două valori, una temporală şi una modală (sens de imperativ, sens potențial şi sens deliberativ) (Stati 1965, 181, 182). Ultima valoare a fost considerată populară şi a fost explicată ca datorându-se provenienței viitorului din vechi forme de conjunctiv, făcându-se observația că atunci când era folosit cu sens modal, viitorul alterna adesea în aceeaşi frază cu conjunctivul (Stolz-Schmalz, 554–556 *apud* Stati 1965, 182). Niciuna dintre limbile romanice nu a moştenit viitorul latin, ci l-a înlocuit cu formații compuse. Mai mult chiar, încă din latina târzie (limba vorbită) apar formații analitice care se substituie treptat vechilor formații sintetice. Stati dă exemple de astfel de formații: *debeo* + infinitiv, *uolo* + infinitiv, *habeo* + infinitiv (Ph. Thielmann, *Habere mit dem Infinitiv und die Entstehung des romanischen Futurums*, în ALL, II, 48–89; 157–202 *apud* Stati 1965, 182), adăugând că ultima dintre ele a exprimat mai întîi necesitatea şi apoi viitorul. Citându-l pe K. Vossler (*Neue Denkformen im*

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

Vulgaerlatein, 1922, 67 *et passim*), Stati (*ibidem*, 182, 183) consideră că dispariţia totală a viitorului simplu are drept cauze lipsa de unitate a flexiunii, confuzia cu alte forme, dar şi poziţia vorbitorului faţă de o acţiune viitoare înţeleasă mai mult ca dorinţă, speranţă, teamă decât ca siguranţă. Concluzia lui S. Stati este că viitorul nu se desprinde din sfera modală nici când devine timp al indicativului. „Ideea de viitor a fost exprimată în latineşte, ca şi în limba indo-europeană, prin forme care se apropiau foarte mult, ca sens, de modul conjunctiv, modul temerii, nesiguranţei, eventualităţii etc." (*ibidem*, 183).

2.3. Vorbirea populară şi graiurile munteneşti continuă fenomenul exprimării viitorului prin formaţii analitice, dar şi dubla valoare – temporală şi modală – pe care a presupus-o viitorul latinesc. Valoarea modală exprimată de formele de viitor rămâne în graiurile munteneşti, ca în latină, cea de imperativ (vezi *supra* p. 202, **2.1.**). Cea de potenţial este susţinută de situaţiile în care viitorul are sens de condiţional (vezi *infra* **2.4.1**.), iar valoarea deliberativă apare în situaţiile în care formele de viitor au valoare de prezumtiv.

2.4. Structura de tipul ***oi, … + infinitiv*** (*oi face, s-o duce*) are nuanţa modală a incertitudinii: *fa!/ dacă ţi l-**o băga**/ n-oi fi pruasta să nu-l l-ei/ că ea n-are dăcât pisoiu ăla"* (TDM III, 743, pct. 834).

2.4.1. Formele de tipul *oi cânta* au nuanţă modală de *condiţional*, pentru că sunt folosite pentru exprimarea acţiunilor posibile, nu reale[33]: ***oi ţine** minte cât **oi trăi*** (TDD, 534, pct. 895); *da ... da dacă te-**oi fura**?* (*ibidem*, 393, pct. 885); *dacă ţi l-**o băga**/ n-**oi fi pruastă** să nu-l l-ei/* (TDM III, 743, pct. 834); *să-l omuare pă negru vodă când **o trece** ... spre giurgiu//* (*ibidem*, 564, pct. 821); *docandată ... d-abia m-am liberat// dac-**oi găsi** o fată /... bună ... /* (*ibidem*, 781, pct. 837).

2.4.2. Tipul de viitor cu formele cu *v-* aferezat apare în contexte care permit echivalenţa cu un *prezumtiv*: *zic/ „aoleo/ nu **s-o răsturna** trenu"* (*ibidem*, 747, pct. 834); ***o fi** şi pentru că i-o fi murit ursita ei înnodat la gât, da n-are zestre* (GS IV, 120, Slon, Prahova).

2.4.3. Formaţiile *oi, ...*+ infinitiv „exprimă acţiuni numai posibile, nu reale (cum ar trebui, dat fiind ca aceste forme verbale aparţin indicativului). Pentru a arăta că o acţiune se va săvârşi cu siguranţă (siguranţa existentă în momentul vorbirii, cu caracter, deci, oarecum subiectiv), ne servim de *o să fac* (munt.), *am să fac* (mold). Nuanţa modală a viitorului I se explică prin originea acestei formaţii: prezenţa lui *a vrea* a imprimat de la început acestei forme verbale nuanţa semantică de *voinţă* (element subiectiv, adică modal, prin excelenţă)", (Iordan–Guţu Romalo–Niculescu 1967, 230).

2.5. Forma de tipul ***o + conjunctiv prezent*** presupune, în plus, siguranţa vorbitorului cu privire la o acţiune viitoare, caracterul de necesitate / profeţie / previziune al acesteia din urmă[34]: [...] *n-**o să** mai **ţii** ... zdreanţă pă tine/ **o să***

[33] „[...] cum ar trebui, dat fiind că aceste forme verbale aparţin indicativului" (Iordan–Guţu Romalo–Niculescu 1967, 230).

[34] Valoarea modală a acestei construcţii, posibilitatea acestei forme de viitor de a fi substituită prin *trebuie, e necesar* este menţionată în Brâncuş 1976, 68.

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

munceşti *numa pă măligă/* (TDM I, 37, pct. 674); *vai dă ăi dă rămâne, că n-**o să** mai **aivă** nici un lemn, nici să-nvelească o casă* (GS IV, 118, Slon, Prahova); *dă ăştia tineri ne gândim c-**o să fie** cam greu, c-**o să**-i **puie** fudulia bine* (*ibidem*, 116, Slon, Prahova).

2.6. Forma de tipul ***am, ai, are, ... + conjunctiv prezent*** exprimă aceeaşi nuanţă de necesitate pe care o poate exprima şi forma cu *o* + conjunctiv prezent: Construcţiile cu *am, ai, ...* + conjunctiv păstrează în anumite contexte nuanţa de necesitate, siguranţă pe care o aveau formaţiile cu *a avea* în stadiile mai vechi de limbă (Iordan–Guţu Romalo–Niculescu 1967*,* 230): [...] *că **ai să mori** dă fuame/* (TDM I, 34, pct. 674); *„mâine dimineaţă **ai să vezi/ ai să fii** mulţumită toată viaţa dumitale”* (TDD, 535, pct. 895); [...] *„**are să**-l **omuare** caii” că mai omorâse doi soldaţi/ săracu!/ caii// zic „**are să**-l **omuare** p-ăla”//* (TDM II, 221, pct 709); [...] ***are să moară**-n puţ/ înecat//* (TDM III, 599, pct. 823); ***am să mă duc** să-mi fac armata* (TDD, 393, pct. 885).

Forma de acest tip are, în plus faţă de celelalte forme de viitor, posibilitatea de a reda viitorul în trecut: *s-a dus fuga el/ a făcut mâncare/ da visasem un vis nuaptea//* [...] *şi ştiam precis/ c-**are să fie** cineva//* (TDM II, 221, pct. 709); *el ştia / c-**ari să fie**// c-**ari să să-ntâmple**//* (TDD, 417, pct. 886). În exemplul ales, chiar dacă vorbitorul recurge la forma de prezent a verbului *a avea*, probabil pentru nevoia de actualizare, sensul este acela al unei acţiuni, întâmplări trecute.

2.7. În graiurile munteneşti actuale, forma de tipul ***voi, ..., ... + infinitivul*** este mai puţin frecventă decât cea cu aferează. Este, în orice caz, mult mai puţin întrebuinţată astăzi decât în limba veche, când era generală pentru exprimarea viitorului, dar şi a altor nuanţe modale. Pentru limba română a secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea, viitorul cu *voi, vei,...*+ infinitivul avea următoarele „efecte de sens”[35]: i. exprimarea unei idei ca certitudine impusă, obligativitate, angajament; ii.

[35] Viitorul avea în limba veche nouă tipuri de formaţii: *voi, vei, ...*+ infinitivul; *am, ai, ...*+ infinitivul (rar în limba vorbită: *are a scrie* exprima asumarea obligaţiei); *voi, vei,va, ...+ avea* + *a* + infinitivul (sinonim cu cel de mai sus, folosit în scrisori pentru a da asigurări asupra îndeplinirii unor obligaţii; a fost creată probabil de limba vorbită pe baza formaţiei precedente, putând să exprime şi ideea de îndoială: *de vei avea a întreba de mine, mă aflu, din mila lui Dumnezeu, sănătos*); *să* + *am, ai (aibi), aibă ...+ a* + infinitivul (folosită pentru exprimarea unei acţiuni reale prezentate ca o necesitate; se afla în raport de variaţie liberă cu formaţia *voi, vei, ...* + infinitivul, cunoscută mai mult în aria nordică); *am, ai, are ...+ să* + conjunctivul (*noi avem să vă facem lege ...*), folosită pentru exprimarea ideii de necesitate în viitor); *voi, vei, va ...+ să* + conjunctivul (*elu acum va să fugă cu acei hoţi …*; în limba secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea fără nuanţe modale; *voi, vei, va ... + fi* + gerunziul (exprima o acţiune în viitor asociată unei idei modale de incertitudine, idee transmisă de un context condiţional sau nedeterminat, manifestând tendinţa de a se specializa pentru acest tip de contexte); *voi, vei,...+ fi* + participiul (prezentă în contexte nedeterminate care impun o idee modală de incertitudine; mai des întâlnită decât precedenta şi aflată într-un raport de corelaţie cu aceasta: prima exprima o acţiune incertă, neîncheiată, continuată în prezent, cea de-a doua, o acţiune incertă, încheiată în trecut) (Călăraşu 1987, 205). Vezi pentru exprimarea viitorului în limba secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea, Guţu Romalo 1968, 427–431) (sau Guţu Romalo 2005, 152–155), în care se discută formele 1. *voi* + infinitiv, 2. *voi* + conjunctiv, 3. *oiu* + infinitiv, 4. *Am ...* + *a* infinitiv, 5. *am ...* + conjunctiv, 6. *voi ...* + *fi* + gerunziu şi se precizează frecvenţa, vechimea şi distribuţia lor teritorială în

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

semnificaţia modală a nesiguranţei; iii. ideea de acţiune posibilă; iv. o ipoteză referitoare la o acţiune care urma să aibă loc. Toate aceste valori se regăsesc în graiurile munteneşti actuale, însă ele au fost preluate de formele de tipul de sub **2.4.**, **2.5.**, **2.6.**, **2.7.** care presupun o *specializare semantică*[36]:

– pentru exprimarea unei idei ca certitudine impusă sau ca obligativitate sau ca angajament (i.), tipul de sub **2.6.** ***am* + *conjunctiv***: ***am să mă duc*** *să-mi fac armata* (TDD, 393, pct. 885); *şi ştiam precis/ c-**are să fie** cineva//* (TDM II, 221, pct. 709);

– pentru exprimarea nuanţei de nesiguranţă (ii.), tipul de sub. **2.4.1.** ***oi, ăi, a, ... + infinitiv***: *da ... da dacă te-**oi fura**?* (TDD, 393, pct. 885); *zic/ „aoleo/ nu **s-o răsturna** trenu”* (TDM III, 747, pct. 834);

– pentru exprimarea unei acţiuni posibile (iii.), tipul de sub **2.5.** ***o* + *conjunctiv***: *n-**o să** mai **ţii** ... zdreanţă pă tine/ **o să munceşti** numa pă măligă/* (TDM I, 37, pct. 674); *zic „**o să** mi-o **ia** prostu-osta al dracu”/* (TDM III, 252, pct. 795);

– pentru exprimarea unei ipoteze referitoare la o acţiune care urma să aibă loc (iv.), tipul **2.6.** ***am* + *conjunctiv***: [...] ***are să moară**-n puţ/ înecat//* (TDM III, 599, pct. 823); [...] *„**are să**-l **omuare** caii” că mai omorâse doi soldaţi/ săracu!/ caii// zic „**are să**-l **omuare** p-ăla”//* (TDM II, 221, pct. 709) şi, mai rar, tipul de sub **2.7.** ***voi, vei, va, ..., + infinitivul***: *a zis „când o-mplini băiatu-osta dă…dă şi-o lua el moţu/ dăpă luatu moţului lui/* **va muri** *la ... la fântâna cutare”* (TDM III, 164, pct. 789).

2.8. Inventariind formele de viitor din materialul necartografiat pentru ALRR, am observat că în graiurile munteneşti, în afară de structurile amintite mai sus (şi menţionate în lucrări de gramatică şi de dialectologie), se înregistrează, destul de frecvent, şi forme de prezent indicativ pentru exprimarea valorii temporale de viitor – vezi hărţile *Repartiţia formelor de viitor:* ***a cânta*** *– viitor indicativ, persoana I*, *Repartiţia formelor de viitor:* ***a vedea*** *– viitor indicativ, persoana I*, *Repartiţia formelor de viitor:* ***a ţine*** *– viitor indicativ, persoana I*, *Repartiţia formelor de viitor:* ***a tuşi*** *– viitor indicativ, persoana I*. Uzul acestor forme formează arii restrânse: în vestul (pct. 756, 758–761, 764, 765), sud-vestul (777, 779–784) şi o zonă din partea central-nordică a Munteniei (694, 695, 698, 702, 709, 713, 717, 734, 743, 744, 747, 748).

---

texte. Reţinem de aici că în limba veche forma cea mai activă este cea de sub 1. (în graiurile munteneşti actuale această formă nu este atât de bine reprezentată, n. n.), că, dintre ultimele forme, cel mai bine atestată pentru secolul al XVI-lea este cea de sub 4. [în graiurile munteneşti, aceasta nu există, n. n.] şi că cea de sub 5., atestată deja în secolul al XVI-lea, exprima mai curând necesitatea decât viitorul [nuanţă modală păstrată în graiurile munteneşti, *n. n.*].

[36] Ideea deosebirilor de sens între formele de viitor apare şi în Orza 1966, 225–226: *o să cânt* exprimă ideea de necesitate sau de certitudine; *am să cânt*, dar şi *o să cânt* pot exprima dorinţa; *o să cânt* poate reda uneori probabilitatea sau o acţiune nesigură.

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

XIII. INDICATIV VIITOR ANTERIOR

1. FORME

Viitorul al II-lea apare în limba literară aproape exclusiv ca timp de relație în legătură cu viitorul I, față de care arată o acțiune anterioară şi deci trecută, găsindu-se în acelaşi raport temporal ca perfectul față de prezent (Iordan 1954, 446), motiv pentru care, în unele lucrări, primeşte denumirea de *viitor perfect* (*ibidem*; Iordan–Guțu Romalo–Niculescu 1967, 231). Viitorul anterior nu este folosit în graiurile munteneşti, dar structura specifică a viitorului anterior din limba literară apare în graiurile munteneşti cu valori proprii. Nici în limba literară viitorul al II-lea nu este des întrebuințat, frecvența foarte redusă explicându-se prin faptul ca vorbitorii preferă să exprime raportul temporal destul de complicat, propriu acestei forme temporale, cu ajutorul circumstanțialelor de timp (*Ei vor pleca* ***înainte de a veni/ să vii*** *tu* în loc de *Când vei veni tu, ei* ***vor fi plecat***).

2. VALORI

Timp de relație față de viitorul I, exprimând în limba standard o acțiune viitoare, încheiată, dar anterioară altei acțiuni viitoare, viitorul al II-lea nu apare în graiurile munteneşti cu acest sens (cum am spus mai sus, are frecvență scăzută în limba literară, iar în latină, ca timp relativ, apărea mai rar decât imperfectul şi mai-mult-ca-perfectul) (Stati 1965, 183). În graiurile munteneşti, forma de tipul *voi, vei, va, ... fi + participiul* apare în contexte diferite, dar nu cu semnificația temporală a unei acțiuni viitoare anterioare unei alte acțiuni viitoare, ci cu alte valori, ale altor moduri.

Valori modale

Formele de viitor anterior pot exprima nuanța modală a îndoielii, posibilității, presupunerii, având deci valoare de *prezumtiv*: *şi astăzi abia că mă gândesc/ d-aia mi* ***s-o fi dărâma****t boşogii/ că numa bune-am făcut/ cât am fost după oi* [!]// *stau câtodată şi zic „doamne/ d-aia* ***m-o fi-mbolnăvit****/ ca prea ... multe rele-am făcut”//* (TDM III, 359, pct. 805); *ce s-****o hi făcut*** *cu ei/ nu ştu//* (TDD, 528, pct. 894); *cine dracu-a mai spurca copiii acuşica cu chestiile-astea ? da nainte şi io i-****oi fi mâncat****// i-oi ... zău mămică !/ de! şi io i-****oi fi mâncat*** *nainte/* (TDM III, 255, pct. 795); *o fi şi pentru că i-****o fi murit*** *ursita ei înnodat la găt, da n-are zestre* (GS IV, 120, Slon, Prahova).

Formele de tipul ***oi, ăi, o, ..., ... + fi + participiul*** apar frecvent în contexte cu tematică mitică (legende, mituri) sau în situații în care vorbitorul păstrează o rezervă față de faptul relatat, în fraze care uneori conțin sau presupun un *cică*: *Cică răsu ăsta, fincă-i zice-aşa unde râde ca omu,* ***o fi făcut*** *dân pricolici* (GS IV, 120, Slon, Prahova); *ieri d-a ploat nițel, i-****o fi părut*** *rău lu băiatu ăla dă spunea fi-mea c-a murit dă şaptesprece ani* (GS III, 376, Ştefeşti, Prahova).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

XIV. CONJUNCTIV PREZENT

1. FORME

1.1. În latină, conjunctivul era organizat în mai multe timpuri (prezent, imperfect, perfect şi mai mult ca perfect), dintre care limbile romanice au moştenit numai prezentul, iar din paradigma acestuia s-au transmis în limba română numai formele de persoana a 3-a şi a 6-a[37]. Formele de persoana 1 şi a 2-a ale conjunctivului prezent latin au fost înlocuite în dacoromână prin *se* (*să*) < *se* (*si*) + forma corespunzătoare a indicativului prezent. Particula *se* (*să*) s-a propagat la persoana a 3-a, începând cu verbele la care formele identice ale celor două moduri, cea a indicativului şi cea a conjunctivului (*taie* < **taiă* < *taliat* şi *taie* < *taliĕt*), determinau confuzii. Modalitatea de diferenţiere este asocierea lui *să* cu forma de conjunctiv (*taie* – indicativ *vs*. *să taie* – conjunctiv) (Morariu II, 1925, 5).

1.2. În graiurile munteneşti, conjunctivul prezent este foarte frecvent. Pentru verbele neregulate *a da*, *a sta*, *a lua*, *a vrea* şi pentru verbul *a bea*, în graiurile sudice se înregistrează formele etimologice de conjunctiv prezent *să dea*, *să stea*, *să ia*, *să bea*[38] şi, după modelul lor, *să vrea*, în timp ce în graiurile nordice apar cu frecvenţă sporită formele analogice *să deie*, *să steie*, *să ieie*, *să vreie*, *să beie*, situaţia fiind, în linii generale, asemănătoare cu cea din limba secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea (Gheţie *et alii* 1997, 340)[39]. Trebuie totuşi făcută menţiunea că seria formelor moldoveneşti este atestată relativ sporadic în secolul al XVII-lea şi din ce în ce mai bine pe măsura înaintării în timp.

1.3. Verbul *a avea* păstrează în limba veche şi formele etimologice de persoana 1 şi a 2-a *să aib*, *să aibi* (Densusianu, *LR*, 197; Gheţie *et alii* 1997, 340), deşi cele analogice după prezentul indicativ, apărute în graiurile munteneşti şi atestate în documente munteneşti după 1750 (*ibidem*) sunt predominante. Nu am întâlnit aceste forme în graiurile munteneşti actuale. Formele *să am, să ai, să avem, să aveţi*[40] sunt generale.

---

[37] Formele de persoana a 3-a şi a 6-a, păstrate din prezentul conjunctivului latin au înlocuit – prin conjunctivul hortativ – imperativul viitorului, imperativul emfatic. De la persoana 1 şi a 2-a ale conjunctivului latin se păstrează două-trei forme „fosile" – *blemu, bleţi, blemaţi, păseţi* –, tot cu funcţia de conjunctiv hortativ (imperativ emfatic). De altfel, vitalitatea conjunctivului prezent latin avea să fie zdruncinată în limba română de pe urma omonimiei, cf. *cantem* > **cânte, cantes* > **cânţi, cantet* > *cânte, cantent* > *cânte* etc. La conjugarea I, forma (*se*) *cânţi* ar putea să fie reflexul lui *cantes*, dar nu e, precum nici la celelalte conjugări, persoana a 2-a a conjunctivului prezent românesc nu e urmaşa formei corespunzătoare din latină (Morariu II, 1925, 4).

[38] Formele *să dea*, *să stea*, *să ia*, *să bea* provin din lat. *det*, *stet*, *leuet*, *bibet* (Morariu II, 1925, 19, 20).

[39] În ALRR, harta [1868] în ms., am întâlnit în punctul 897 (Dobrogea) forma *să deie*.

[40] Apariţia lor este plasată de G. Ivănescu (1980, 411) în epoca românei preliterare (secolele al X-lea – al XIV-lea). C. Frâncu (1971, 185-188) afirmă că formele *să am*, *să ai* apar în texte munteneşti în secolul al XVIII-lea, prima dată la persoana 1 şi apoi la persoana a 2-a (rezistenţa formei *să aibi*, de persoana a 2-a, este explicată prin menţinerea la imperativ a persoanei a 2-a a conjunctivului *-aibi*).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

1.4. Forma de persoana a 3-a *să aibă* (< lat. *habeat*) apare frecvent sub forma *să aibe* sau *să aivă*: [...] *le ține ca* ***să aivă*** *umbră pă lumea ailaltă* (GS III, 351, Teişani, Prahova); *Dă vrea* ***să nu să aivă*** *bine cu unii, numa le zvârle pământ dă un să hârâie cânii, ca să trăiască rău ca ei* (GS IV, 127, Ceraşu, Prahova). În materialul necartografiat pentru ALRR, forma *să aibe*, întrebarea [1927], are ocurență în pct. 671, 770, 780, 782, 783, 792, 804, 807, 808, 810, 815, 816, 823, 890, 893, forma *să aivă* are ocurență în pct. 673, 684, 698-703, 705, 706, 711, 713, 714, 716, 724, 725, 739, 744, 767, 786-789, 791, 794, 795, 801, 824, 825, 830, 831, 871, 875, 876, 891, iar forma *să aive*, în pct. 680, 683, 820. Harta *Repartiția formelor de conjunctiv prezent* ***să aibe/să aivă/să aive*** arată că forma *să aivă* formează o arie în partea centrală a Munteniei, iar forma *să aibe* se găseşte într-o zonă de centru-sud-est din Muntenia şi în sud-vestul Dobrogei.

2. VALORI

2.1. În unele lucrări de gramatică (Iordan–Guțu Romalo–Niculescu 1967, 216, 217; Coteanu 1982, 217; Avram 2001, 209) şi de dialectologie (Vulpe 1963), problematica utilizării conjunctivului este raportată la cea a utilizării infinitivului. Studiul comparativ al celor două moduri se justifică prin faptul că locul infinitivului (latinesc) este preluat, în limba română, în general şi în graiurile munteneşti, în special, de conjunctiv (uneori de gerunziu sau de supin), fenomen prin care româna de apropie de limbile balcanice (Vulpe 1963, 123) şi se individualizează între limbile romanice. În cercetările anterioare, în care s-a urmărit repartiția geografică a infinitivului şi a conjunctivului după verbele numite semiauxiliare de mod, s-a constatat că în partea de sud şi de sud-est a țării (Muntenia, Dobrogea şi Moldova de sud, Oltenia, mai puțin consecvent, pe unde a pătruns fenomenul de înlocuire a infinitivului cu modul conjunctiv), conjunctivul s-a generalizat, ajungând să constituie *un prototip sintactic*, în vreme ce infinitivul şi-a păstrat maximum de vitalitate într-o arie nordică (Maramureş, nordul Crişanei) (Vulpe 1963, 141).

2.2. Caracterizat printr-o exploatare intensă în graiurile munteneşti, modul conjunctiv (numit în anumite studii modul subjonctiv[41]) primeşte numeroase valori. Dintre acestea cele mai frecvente sunt valorile de imperativ (**2.2.1**.), prezumtiv (**2.2.2**) şi condițional-optativ (**2.2.3**) (cf. Donovetsky 2005b).

2.2.1. Valoarea de *imperativ* a conjunctivului prezent[42] dezvoltă nuanțe de ordin, îndemn, urare, blestem, ca în exemplele:

[41] Ambele denumiri înseamnă „care leagă" şi sunt sinonime, denumirea de „subjonctiv" aminteşte că indicativul este un mod obiectiv, iar celelalte, subiective. Denumirile justifică existența unui factor impus de realitatea înconjurătoare sau de motivele subiective de care este „legată" acțiunea care se exprimă prin acest mod. De aici, caracterul de nesiguranță, îndoială specific conjunctivului (Iordan 1954, 425).

[42] Prezența conjunctivului într-o propoziție principală – situație în care apare sensul de imperativ al construcției – poate fi explicată prin faptul că este de presupus inițial o construcție cu subordonare: *îți urez să trăieşti* etc. (Brâncuş 1976, 57).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

a) *a fost ordinu-aşa/ dă la Cuzea: **să ... dea** întâi la comână/ pământu uamenilor/ **să**-i **împropietărească**// dâpă asta/ ... **să**-i **dea** boierului* (TDM I, 429, pct. 782) – ordin;

b) *ţiganca/* [...] ***să**-i **dăm** lână/ **să**-i **dăm** cocoş/ pui/ **să**-i **dăm** raţe/ **să**-i **dăm** boboc dă gâscă/* (TDD, 370, pct. 882) – îndemn;

c) *„**să trăieşti**! **să stăpâneşti** acest odor!”* (TDM I, 164, pct. 789); *păi **să nu muriţi**/* [...] / ***să fiţi** sănătoase şi **să nu-mbătrâniţi**/ **să fiţi** aşa ... //* (TDM III, 660, pct. 828); *„**să** vă **dea** dumnezeu din roua cerului şi din grăsimea pământului”* (TDD, 436, pct. 887); *a doua ursituare când a venit: „**să crească** naltă şi-nvăţată carte”/* (TDM III, 164, pct. 789) – urare;

d) *bubă dă noaptea/ bubă dă ziua/* [...] *în pământ **să intri**/ -n pământ **să** te **risipeşti**//* (*ibidem*, 577, pct. 821); *d-o fi dă fată mare/ **să**-i **crepe** cosiţili/* (*ibidem*, 573, pct. 821) – blestem.

Uneori, un verb la conjunctiv cu valoare iusivă apare în acelaşi enunţ cu acelaşi verb la imperativ: ***nu părăsi**/ **nu părăsi**/ că-i pă urmă vina ta// **să nu părăseşti**//* (*ibidem*, 779, pct. 837).

2.2.2. Uneori, vorbitorul foloseşte un verb la conjunctiv cu sensul unui *prezumtiv*: *pân ce an **să fie**-atuncea? pân noo sute ... şase/* (*ibidem*, 258, pct. 796); *„oare ce **să fie** ăsta?”// zi „ăla trebui **să fie** lup”//* (*ibidem*, 264, pct. 796)

2.2.3. În contexte interogativ-retorice explicite sau implicite, conjunctivul poate avea valoare de *conjunctiv perfect* sau de *condiţional perfect*, ştiut fiind că acestea erau în concurenţă în limba secolului al XVIII-lea (Frâncu 1970, 226), exprimând ideea unei acţiuni nerealizabile[43]: [şi d-aia nu m-a dat/ că eram cu vacili] *toamna/ cine **să** mă mai **dea** toma că de ... vinisem toamna* (TDM II, 101, pct. 699); *da io n-am luat palmă dă la tata/ sau **să** mă-**njure**//* (*ibidem*, 102, pct. 699); *„mă” zic „tu ne-o dai/ da uite ce-i: nu mâine/ poimâine să vii pî la fata „ai la tata”/ ş-aşa şi pă dincolo/ io **sî prind** milă de ea/ şî p-ormă să ne-o iei”/* [...] (TDD, 431, pct. 887). Ultimul exemplu excerptat din textele dobrogene ne-a atras atenţia nu numai prin forma de prezent conjunctiv subliniată, formă care stă pentru un conjunctiv perfect (*io sî prind milă de ea* = „eu să fi prins ...”), ci şi prin ocurenţa în prima parte a enunţului, redat în stil direct, a unui conjunctiv prezent afirmativ formal, dar negat prin antepunerea la distanţă a adverbului de negaţie (*nu mâine, poimâine să vii < mâine, poimâine să nu vii*), care ţine locul unui imperativ de tip a) şi slujeşte, în acest context, cu adverbul de negaţie aflat de distanţă de forma verbală, la exprimarea unei nuanţe de ameninţare, de avertizare.

[43] E potrivit să amintim aici punctul de vedere exprimat de către G. Ivănescu cu privire la denumirea şi funcţiile conjunctivului: „Ceea ce se numeşte conjunctivul sau subjunctivul latin ar trebui numit de fapt *conjunctiv-condiţional* sau *conjunctiv optativ*, căci modul aşa-numit conjunctiv făcea în latină şi serviciile condiţionalului sau optativului românesc. El nu era numai modul nesiguranţei, dar şi al irealului şi dorinţei, iar, în calitate de conjunctiv autentic, el exprima dorinţa, voinţa, îndemnul, posibilitatea, îndoiala, concesia etc. Şi, fiindcă modul conjunctiv ar trebui numit *eventual*, iar condiţionalul ar trebui numit *ireal*, numele său cel mai potrivit ar fi cel de *eventual-ireal*. [...] Funcţiile sale au fost preluate în latina populară şi în limbile romanice de două moduri: conjunctiv (eventual) şi condiţional (ireal)” (Ivănescu 1980, 158).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

Aceeaşi valoare a conjunctivului apare şi în situaţiile (marcate retoric, intonaţional şi cu o topică inversă a complementului direct) în care se accentuează ideea acţiunii din principală: *di când ai plecat tu/ calu tău/ ores* ***să****-i* ***dau****/ nu mănâncâ/ vin îi dau/ nu bea/ ce fac mamă cu calu tău?* (TDD, 385, pct. 884).

2.3. Există situaţii în care conjunctivul, aflat în contexte interogative indirecte, exprimă reproşul: *mă-ntreba/ sărea fetili pă mine copiii/ ce „da dă ce* ***să****-i* ***dea*** *atâta? dă ce* ***să facă****?"* (TDM II, 103, pct. 699)

2.4. Am întâlnit în graiurile munteneşti contexte care presupun o interogaţie indirectă şi care evidenţiază un conjunctiv al intenţiei, derivat probabil dintr-un conjunctiv cu valoare deliberativă: *mă-ntâlnesc cu unu cu motocicleta pă la jumatea ... slobozii-ntre malu şî slobozea/ ... io să-l ocolesc/ el* ***să*** *mă* ***ocoleascâ*** *că erea-n viteză ne-am zăpăcit//* (TDM III, 752, pct. 835); *„şam fugit// unde* ***să fugim****?* [...] (*ibidem*, 840, pct. 841).

2.5. În relatările informatorilor, apare un conjunctiv al participării, al întăririi celor povestite (mai ales dacă sunt de natură biografică): *c-am fost nebună/ io* ***so*** *v-o* ***spui****/ io am fost cel mai nebun copil a lu tata//* (TDM II, 102, pct. 699). În acest exemplu, apare forma *so* pentru *să*, formă care se regăseşte şi în alte structuri conjunctivale[44].

2.6. O privire comparativă între valorile conjunctivului prezentate sub **2.2.1.**, **2.2.2.** şi **2.2.3.** şi sensurile conjunctivului din limba latină[45] ne determină să constatăm că graiurile munteneşti conservă toate aceste sensuri. Conjunctivul exprima un îndemn, o poruncă sau o interzicere încă din latina preclasică[46], când concura imperativul. Dorinţa[47] se exprima în latină mai ales prin conjunctivul prezent, iar regretul, prin imperfectul sau mai-mult-ca-perfectul conjunctiv. Folosirea conjunctivului pentru a reda posibilitatea[48], eventualitatea, irealitatea[49] „reprezintă o inovaţie latină care s-a menţinut în toate epocile" (Stati 1965, 184), fără a se păstra însă în limbile romanice (care exprimă irealul cu alte mijloace: indicativul imperfect, condiţionalul-optativ). Conjunctivul deliberativ, de protest[50] apare în toate epocile limbii latine şi este moştenit în limbile romanice (Stati 1965, 185).

[44] De exemplu, în forma de prezumtiv de tipul *so fi găsind*, *so fi căutând* – informaţie orală, oferită de doamna Maria Marin, căreia îi mulţumesc şi pe această cale.

[45] Aşa cum apar acestea în analiza lui Stati 1965, 184, 185.

[46] Folosit, în propoziţii independente, la persoana 1 pentru a exprima un îndemn sau la persoana a 2-a pentru a exprima un ordin, un îndemn sau un sfat, acest tip de conjunctiv se numea *Coniunctivus hortativus* (cf. Bujor, Chiriac 1957, 208).

[47] Folosit în limba latină în propoziţii independente pentru a exprima o dorinţă realizabilă sau nerealizabilă, acest tip de conjunctiv se numeşte *Coniunctivus optativus* (cf. Bujor, Chiriac 1957, 208).

[48] Conjunctivul (la timpul prezent sau perfect) folosit în propoziţii independente pentru a exprima un fapt posibil sau admisibil se numeşte *Coniunctivus potentialis* (cf. Bujor, Chiriac 1957, 209).

[49] Pentru a exprima o posibilitate contrară realităţii, mai ales în întrebările retorice, se întrebuinţează în latină conjunctivul la timpul imperfect (cf. Bujor, Chiriac 1957, 209).

[50] Conjunctivul (de preferinţă, la timpul imperfect), apărea în latină mai ales în discursuri, în întrebări arătând nesiguranţa cuiva care deliberează asupra hotărârii de luat şi se numea *Coniunctivus dubitativus sive deliberativus* (cf. Bujor, Chiriac 1957, 209).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

2.7. Conjunctivul este folosit în structuri complexe cu verbe numite, în unele lucrări, auxiliare sau semiauxiliare de aspect[51]. Pentru lucrarea noastră, de interes sunt verbele *a începe*[52]*, a se porni, a apuca* pentru exprimarea începutului unei acţiuni şi verbele *a înceta, a sfârşi* pentru exprimarea sfârşitului unei acţiuni. Unele dintre ele apar în limba română încă din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea (*a apuca, a înceta*) (Pană Dindelegan 1968, 265-296) în această combinaţie cu conjunctivul. Graiurile munteneşti conservă acest tipar, pe care-l dezvoltă lărgindu-i inventarul şi cu alte verbe cu sens incoativ (*a prinde, a urma*) sau terminativ (*a termina, a isprăvi, a sta*): ***s-a-nceput să orăcăie****/* (TDM I, 53, pct. 676); *io-**am început să ţip**//* (TDM III, 241, pct. 794); ***s-apucă să tragă****/* (TDM I, 71, pct. 678); *ş-**apucăm să**-i **curăţăm**//* (*ibidem*, 289, pct. 768); *şi **urmează să**-şi **facă** casa* (TDM III, 116, pct. 786) ; *când **prindea să dea** în fiert cazanu//* (TDM I, 49, pct. 676). Exemplele pun în lumină preponderenţa construcţiilor cu verbul *a începe,* deci preferinţa pentru acestea în detrimentul verbului *a prinde*[53].

Inventarul verbelor care se folosesc cu conjunctivul este îmbogăţit şi cu verbe care nu mai presupun nuanţa incoativă sau terminativă a unei acţiuni, dar care participă la construcţia unor structuri de tip *verb + verb la conjunctiv*, caracterizate, e adevărat, printr-un grad de sudură mai mic decât al celor analizate în paragraful anterior, dar pentru care se poate observa faptul că se îndepărtează de la valoarea lor lexicală primară. Astfel, în listă apar verbele *a încerca, a (se) duce, a aştepta, a umbla, a căuta*: *şî ... zic **să-ncerc să**-i **iau** la ochi//* (TDM III, 124, pct. 787); ***ne duceam** noi **să batem** acolo//* (*ibidem*, 751, pct. 835); *şî **aşteptam** nemţii **să vie** pă tuniel//* (*ibidem*, 124, pct. 787); [...] ***umblă să** mă **puie** jos/* (*ibidem*, 129, pct. 787); *colonielu care erea **căuta să** mă **sondeze** c-o silingă d-alea pă ... urma glonţului//* (*ibidem*, 126, pct. 787).

---

[51] Pentru explicarea şi argumentarea denumirii acestor tipuri de verbe care slujesc la redarea aspectului incoativ sau terminativ al unei acţiuni, precum şi pentru analiza problemei aspectului şi a modalităţilor de exprimare a acestei categorii în limba română cu ajutorul unor verbe care redau începutul acţiunii (verbe ca *a începe*, *a prinde*, *a se pune*, *a se apuca*, *a bufni*, *a izbucni*, *a podidi*, *a purcede*, *a se scula*, *a se ridica*), desfăşurarea ei (*a urma*, *a continua*) sau încheierea unei acţiuni (*a înceta*, *a isprăvi*, *a sfârşi*, *a mântui*, *a găta*, *a termina*, *a se opri*, *a conteni*) (Guţu Romalo 1961, 3–15; 2005, 184–196).

[52] Magdalena Vulpe (1963, 127) precizează că verbele *a începe* şi *a prinde* au trăsături comune cu semiauxiliarele de mod: a) subiect comun cu cel de-al doilea verb; b) precizarea prin mijloace lexicale a categoriei gramaticale a aspectului; c) din punct de vedere semantic, rolul principal îi revine celui de-al doilea verb; vezi, în acest sens, şi Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale*, în *Studii de gramatică*, I, Bucureşti, 1965, 135: „Asemănătoare cu acestea sunt verbele *a începe*, *a continua*, *a izbuti*, *a (se) apuca* etc., care au rolul de a marca valoarea ingresivă, durativă, terminativă a acţiunii verbului dependent, acesta exprimînd de fapt ideea centrală a comunicării".

[53] Vezi analiza hărţilor nr. 1–5 din ALR, realizată de către Magdalena Vulpe, unde se observă folosirea lui *a începe* + conjunctivul în Muntenia de sud şi de est şi în Dobrogea, iar *a începe* + infinitivul în nordul ţării, în vreme ce *a prinde* se construieşte aproape exclusiv cu infinitivul. Importantă, de asemenea, este concuzia cercetătoarei cu privire la faptul că ambele construcţii (cea cu modul infinitiv, respectiv cu modul conjunctiv) sunt posibile în mintea vorbitorului, dar că unul sau celălalt poate fi preferat într-o zonă sau alta. Totuşi, infinitivul apare mai frecvent, este un mod mai viu în regiunea de nord, iar conjunctivul, în cea de sud şi de est, devenind astfel un *prototip sintactic* (s. a.) (Vulpe 1963, 128, 129).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

Pentru construcţiile cu verbe de mişcare (*a se duce*, *a merge*), conjunctivele au înlocuit infinitivele finale (poate încă din latină), astăzi fiind preferate în aria sudică pentru exprimarea finalităţii (Vulpe 1963, 136–138).

Analizând construcţiile în care intră verbele *a umbla* şi *a căuta*, prezente în ultimele două exemple de mai sus, am ajuns la concluzia că sensul cu care ele sunt folosite iese din sfera celui denotativ, pentru că permite echivalenţa cu „a urma", „a încerca", „a intenţiona" şi, deci, ajunge să se constituie într-unul particular, specific unor astfel de contexte şi comparabil cu cel al unui verb ingresiv sau al unui verb modal[54].

2.8. Conjunctivul prezent intră în combinaţii cu verbele sau locuţiunile verbale care exprimă modalitatea (*a putea, a fi în stare*), necesitatea (*a trebui*), cu verbele *a avea* şi *a vrea* (pentru exprimarea ideii de obligativitate) şi cu *a fi* (pentru exprimarea iminenţei). În aceste structuri, cele două verbe (verbul care exprimă modalitatea / semiauxiliarul de mod[55] şi verbul la conjunctiv prezent) prezintă grade diferite de fuziune şi de abstractizare. Dintre cele amintite, gradul maxim de abstractizare îl ating auxiliarele, pentru că ele îşi pierd conţinutul semantic propriu, îşi modifică forma (în condiţiile folosirii frecvente şi ale poziţiei atone în frază) şi formează cu verbul (-bază) la conjunctiv o unitate, mai puţin strânsă decât aceea cu infinitivul (Guţu Romalo 2005, 182): ***n-a putut să prinză*** *raţa sălbatică//* (TDM III, 309, pct. 810); *că n-**a putut să**-i mai **scuată** lumea* (TDD, 526, pct. 894); [...] *„**ii-n stare să**-i **scoată** ochii ăleia mică"* (TDM II, 103, pct. 699); ***trebie să**-l **tai**/ **să**-l **dai** la lopată/ şi **să**-l **vânturi** ca să să usuce/* (TDM I, 431, pct. 782); *şi-**a trebuit să cate** ăla altă fată* (*ibidem*, 47, pct. 675); ***trebui să şchioapăt** dă şapte/ opt ori ca să* [k] *pân s-o-mfierbânta mijlocu//* (TDM III, 129, pct. 787); *ş-**avem să dăm** la dooşcinci dă arii//* (*ibidem*, 580, pct. 821); *boala **a vrut să să scuale** cu el/* (TDM I, 53, pct. 676); *... ş-**a vrut**[56] **să** mă **calce** căruţa//* (TDM III, 344, pct. 804); ***era**[57] **să** mă **muşte**-o nevăstuică* (TDM I, 11, pct. 671); ***era** soarili ... **să sfinţească**//* (TDM III, 489, pct. 815).

[54] Pentru verbul *a umbla*, Magdalena Vulpe (1963, 139) a înregistrat o serie de sinonime contextuale care au dovedit că verbul a suportat un proces de evoluţie semantică de la „a mişca", „a se strădui", „a încerca" la pierderea independenţei semantice, ajungând astfel să primească „un rol apropiat de cel al semiauxiliarelor" şi să exprime „o nuanţă modală a acţiunii: intenţie, probabilitate etc.".

[55] Pentru analiza acestor construcţii şi pentru argumentarea denumirii verbelor cu sens modal *semiauxiliare de mod*, v. Guţu Romalo 1956, 57–81 sau 2005, 156–183. În structuri cu un verb la conjunctiv, verbelor *a putea*, *a trebui*, *a fi* şi *a avea* le-a fost atribuit caracterul de auxiliar (formant), iar verbelor la conjunctiv, caracterul de plereme (elemente care dau valoarea semantică); altfel spus, aceste structuri pot fi considerate „unităţi predicative" în care elementele constitutive „sunt într-o relaţie de solidaritate reciprocă" (Săteanu 1966, 243–252).

[56] Structura *a vrea* (de obicei, la perfectul compus, persoana a 3-a) + *conjunctivul verbului* apare frecvent în graiurile munteneşti pentru exprimarea caracterului de necesitate (*La porc vrea să-i dai bucate*), de obligativitate, dar şi pentru exprimarea iminenţei unei acţiuni. În acest caz, sensul verbului *a vrea* este rezultatul unui proces de modificare semantică. Verbul nu mai arată voinţa vorbitorului, nu mai este folosit ca verb personal, ci este resmiţit ca impersonal (apare în general, la persoana a 3-a), dobândind rolul unui verb semiauxiliar.

[57] Formele verbale de tipul *era(m)* + conjunctivul prezent sunt discutate în Ivănescu 1980, 414, ca forme create în epoca românei preliterare (secolele al X-lea – al XIV-lea) în graiurile munteneşti, moldoveneşti şi ardelene propriu-zise pentru exprimarea acţiunii instans trecute.

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

2.9. Exemplele arată că, după verbele menționate, tendința înregistrată în graiurile munteneşti este aceea de folosire aproape exclusivă a conjunctivului (doar sporadic poate apărea şi infinitivul)[58]. De fapt, toate verbele analizate, de la cele care exprimă nuanța incoativă (*a începe, a prinde, a se apuca*) la cele care arată sfârşitul unei acțiuni (*a sfârşi*) pe de o parte, şi, pe de altă parte, de la cele modale (*a trebui*, *a putea*, *a fi*, *a avea*, *a vrea*) până la cele care evoluează semantic şi ajung să exprime intenția sau probabilitatea (*a umbla*, *a căuta*) sau la cele de mişcare (*a se duce*, *a merge*) se combină cu conjunctivul extinzând acel prototip sintactic apărut în aria sudică ca fenomen inovator (Vulpe 1963, 141).

2.10. Uzul conjunctivului în graiurile munteneşti poate fi interpretat dintr-o dublă perspectivă, pe de o parte, ca aspect arhaic şi conservator (a.), pe de altă parte, ca aspect inovator (b., c.), date fiind următoarele fapte:

a. În anumite structuri se conservă construcții sau se continuă sensuri prezente în limba latină sau în limba veche. Este vorba despre conjunctivul dorinței, conjunctivul pentru exprimarea unor acțiuni potențiale sau cel pentru exprimarea unei deliberări. De asemenea, structurile cu verbe incoative (*a apuca*) + conjunctiv sau cele cu verbe modale (*a trebui*, *a putea*, *a vrea*, *a avea*, *a fi*) + conjunctiv conservă un tipar al limbii române din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea.

b. Inventarul verbelor care se construiesc cu modul conjunctiv se dezvoltă, acceptând noi verbe de tip ingresiv (*a prinde*, *a începe*, *a urma*), dar şi alte verbe care primesc un sens secundar asemănător celui al unui verb modal sau semiauxiliar (*a umbla*, *a căuta*).

c. Preluarea rolului infinitivului de către conjunctiv, altfel spus, folosirea conjunctivului pe aceeaşi poziție sintactică cu cea a infinitivului reprezintă un fenomen apărut în graiurile munteneşti, unde devine prototip sintactic, astfel încât se va extinde şi în construcțiile finale după verbe de mişcare.

XV. CONJUNCTIV PERFECT

1. FORME

1.1. Conjunctivul perfect românesc nu-l moşteneşte pe cel latin[59], este o formație nouă, pe teren românesc, ulterioară despărțirii dialectelor[60]. Pentru limba

[58] De la construcțiile de tipul **verb semiauxiliar + verb**, conjunctivul se extinde şi se generalizează în tot teritoriul, mai ales când cel de-al doilea verb are un subiect distinct sau când semiauxiliarul este un impersonal şi trebuie evitat caracterul vag al infinitivului. În Muntenia, Dobrogea, Moldova de sud, şi mai puțin consecvent în Oltenia, construcțiile conjunctivale sunt obligatorii în combinație cu auxiliarele *a vrea* şi *a trebui* şi pentru exprimarea finalității, iar ca prototip sintactic apar după *a putea* şi *a începe* (Vulpe 1963, 131).

[59] Conjunctivul perfect latin a dispărut în cea mai mare parte a Romaniei (probabil în urma confuziei din latina populară cu viitorul anterior al indicativului), fiind înlocuit cu structuri perifrastice. Forma lui s-a menținut cu valoare de condițional prezent (în spaniolă, în portugheză) în româna secolului al XVI-lea (*se întraru*, *să întrare*, *să deadere*). Această formă apare sporadic astăzi la moții din Munții Apuseni, la istroromâni şi la aromâni, unde e pe cale de dispariție (Frâncu 1970, 206).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea, se înregistrează exclusiv forme cu auxiliarul variabil (Densusianu, *LR*, 180), deşi se presupune că forma cu auxiliarul invariabil exista în graiuri încă din secolul al XVI-lea, pentru că este atestată în documentele particulare (Gheție *et alii* 1997, 341) (mai corect spus, apar grafii care ar putea ascunde, teoretic, forme cu auxiliarul „redus" la *să fi* ...).

1.2. Într-o arie restrânsă din extremitatea sud-estică a Munteniei şi din vestul Dobrogei (sporadic, în sud şi în est), formele de conjunctiv perfect conțin un participiu cu *-ă* final[61]: *să fi găsită, să-(l) fi bătută, să-(l) fi omorâtă, să-(l) fi lăsată, să nu fi răspunsă* (TDD, 55), *să fi cântată* (ALRR, harta [605] în ms., pct. 828, 831, 850, 851, 858, 863, 865, 868, 873, 875, 883, 890, 892, 894, 896), *să fi ținută* (*ibidem*, harta [350] în ms., pct. 828, 831, 842, 851, 860, 863, 864, 867, 873, 875, 876, 881, 883, 890, 892, 899) – vezi harta *Repartiția formelor de participiu în* ***-ă***.

2. VALORI

2.1. În graiurile munteneşti actuale, conjunctivul perfect este relativ rar întrebuințat pentru valoarea sa intrinsecă de probabilitate sau de posibilitate în trecut: *el la copii n-aducea o bomboană/ sau ... n-aveam nevoie dă bomboană/ da un covrig să fi adus sau pâine//* (TDM I, 91, pct. 680); *când* ***să fi intrat*** *la foc/ că era cam în jos pragu/ cădea acolo//* (TDM III, 668, pct. 829).

2.1.1. Există contexte în care conjunctivul perfect apare cu nuanța modală de necesitate: *că el dacă-i intraseră-n cap partidu ăsta comunistu/ el n-aveai cu el/* ***să nu hi auzât*** *pă cineva/ că ceartă pă cineva/* ***să nu hi auzât*** *că-njură pă cineva/* ***să nu hi auzât*** *el nici un lucru d-ăstea//* (TDM I, 145, pct. 686); *că multe făcea dă striga// striga numili// şi dacă zicea „ce e?" vai de pielea ei/ da dacă zicea „auzi"/ „să te auză dumnezieu!"// şi perea/ nu mai videa// dacă zicea „ce e?!"/ „cegă să te facă"// cine ştie/ ... făcea/ şi mai întâi dă toate* ***să nu fi răspunsă*** (TDD, 408, pct. 885). Exemplele reproduse mai sus sunt forme reduse ale unor fraze în care propozițiile principale, acum elidate, ar fi conținut un verb impersonal (*a trebui*) aflat la condițional-optativ perfect (sau la imperfect) forma negativă („nu ar fi trebuit / nu trebuia să fi auzit" > *să nu fi auzât*; „nu ar fi trebuit / nu trebuia să fi răspuns" > *să nu fi răspunsă*); în cazul în discuție, atât adverbul negativ, cât şi nuanța modală a verbului *a trebui* s-au deplasat în forma şi în conținutul conjunctivului perfect negativ *să nu fi auzât*, *să nu fi răspunsă*[62].

[60] Întrucât foloseşte auxiliarul *a fi*, ceea ce diferențiază tipul dacoromân de cel din aromână, dar şi de cel din alte limbi romanice apusene, care prezintă la conjunctiv perfect auxilliarul *a avea* (Frâncu 1970, 206).

[61] G. Ivănescu (1980, 348, 349) explică participiul trecut în *-ă* din formele de perfect compus indicativ, perfect conjunctiv, perfect condițional şi perfect prezumtiv prin influența albanezei şi plasează fenomenul în epoca românei primitive.

[62] Situația este comparabilă cu aceea a unor structuri care apăreau în textele din secolul al XVIII-lea (mai frecvent apoi, în secolul al XIX-lea) în propoziții exclamative sau interogative, de

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

2.1.2. O variantă a valorii de mai sus se întâlneşte în interogative indirecte, în care forma de conjunctiv perfect exprimă o nuanţă suplimentară de regret[63]: *ne-am mirat şi noi dă ce* ***să fi fost*** *aşa el// în felu-ola//* (TDM III, 341, pct. 803).

2.2. Construcţia ***să*** **+** ***fi*** **+** *participiul verbului de conjugat* este des folosită cu valoare de prezumtiv perfect: *era fata mică/... născută primăvara/ -n fine cât* ***să*** [k] ***fi avut****/ juma dă an/ nu ştiu//* (*ibidem*, 240, pct. 794).

2.3. Forma de conjunctiv perfect apare şi cu valoarea unui optativ perfect: ***Să fi fiost*** *mneata pă vremea lu bietu taica, umpleai caietu ăsta* (GS III, 358, Teişani, Prahova); ***să fi văzut*** *ce dă tunuri era înşirate pă marginea şoselii!* (*ibidem*, 346, Coşlegi, Prahova).

2.3.1. Exemplele de mai sus pun în lumină faptul că perfectul conjunctiv este nucleul unor enunţuri exclamative, precum şi posibilitatea ca ele să fie rezultatele unei operaţii – să-i spunem, economice – de simplificare a unei fraze mai complexe, prin elipse ale propoziţiilor principale cu un verb impersonal (aşa cum am avut ocazia să remarcăm, vezi p. 214, **2.1.1.**): [Ar fi trebuit] *să fi fost mneata ... > Să fi fost mneata ...*, [Ar fi trebuit] *să fi văzut ce de tunuri .... > Să fi văzut ce de tunuri ...*[64]. De asemenea, exemplele de mai sus dovedesc faptul că, în graiuri, conjunctivul perfect este concurat de condiţional-optativul perfect, ceea ce se reflectă în contextele avute în vedere (contextele suportă substituirea printr-un condiţional-optativ perfect, fără ca sensul să fie alterat: *dacă ai fi fost mneata* sau *dacă ai fi văzut ce de tunuri ...*). Un argument în plus în favoarea afirmaţiei privitoare la concurenţa dintre modurile condiţional-optativ perfect şi conjunctiv perfect este prezenţa, în propoziţiile principale, a imperfectului (indicativ), despre care este ştiut că intră în relaţie de sinonimie contextuală cu un condiţional-optativ perfect (în primul exemplu, *... umpleai caietu ăsta = ai fi umplut caietu ăsta*; în al doilea – *să fi văzut ce dă tunuri ...* –, propoziţia principală, recuperabilă semantic, presupune un verb la optativ perfect sau la indicativ imperfect: [„dacă ai fi fost” / „venit” sau „dacă veneai”]).

2.3.2. O variantă a valorii de sub **2.3.**, foarte asemănătoare cu cea de sub **2.3.1.**, este valoarea de condiţional perfect a conjunctivului perfect (în situaţia în care abordăm *optativul* ca fiind diferit de *condiţional*). Această valoare este mai expresivă în situaţia în care apare într-o propoziţie antepusă regentei care conţine un verb la imperfect echivalent cu un condiţional perfect (vezi al doilea exemplu). Propoziţia cu verbul la conjunctiv perfect are conţinutul semantic al unei subordonate circumstanţiale condiţionale: *ş-aşa am păţit că mai bine-atuncea dă*

---

tipul *să nu o fie cerut!* şi care sunt, probabil, rezultatele unor elipse ale propoziţiilor principale construite cu un condiţional-optativ perfect sau cu imperfect indicativ – structuri care înlocuiseră conjunctivul perfect aflat în propoziţii principale enunţiative în stil indirect, neatestat în limba textelor din secolele următoare (Frâncu 1970, 219).

[63] Prezenţa unui perfect conjunctiv ca nucleu al unei completive indirecte cerute de verbe „de îndoială sau temere” este atestată pentru limba secolelor al XVII-lea – al XVIII-lea (Frâncu 1970, 221).

[64] Vezi pentru acest aspect şi Frâncu 1970, 219.

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

so[65] ***fi ştiut*** *că rămâi văduvă/ mai bine* ***să*** *mo* ***fi omorât*** *el//* (TDM I, 331, pct. 773); *nu-şi mai dă seama/ pleca// cu puşca* ***să hi dat*** *dăpă el ... nu nu-l prindea//* (TDM III, 668, pct. 829).

Concurența dintre conjunctivul perfect şi condiționalul perfect reprezintă un fenomen de continuitate şi confirmă conservarea în graiurile munteneşti actuale a unui raport de sinonimie gramaticală atestat în dacoromână încă din secolul al XVIII-lea (Frâncu 1970, 227).

XVI. CONDIȚIONAL-OPTATIV PREZENT

1. FORME

1.1. Condiționalul prezent sintetic[66] de tipul *se întrare* nu mai este atestat în textele din perioada 1640-1780, fiind înlocuit cu condiționalul analitic[67]; este, deci, de la sine înțeles că nu se pune problema prezenței lui în graiurile munteneşti actuale.

1.2. Forma de condițional-optativ analitic are în graiurile munteneşti actuale o paradigmă cu auxiliarul *aş*[68], *ai*, *ar*[69], *am*, *ați*, *ar*, forme explicate ca provenind din încrucişarea auxiliarului *a avea* cu auxiliarul *a vrea* (Densusianu, *LR*, 183–184).

2. VALORI

2.1. Mod complex şi plurivalent în sine, condiționalul-optativ (denumit uneori „potențial") este folosit pentru exprimarea unei acțiuni posibile, realizabile

[65] Pentru formele *so* şi *mo*, am ales să transcriem fără cratimă, nerespectând, în consecință, transcrierea din TDM I. Fenomenul a fost înregistrat ca o particularitate muntenească, după cum a observat Maria Marin în forme ca *so fi găsind*; forma *mo* se poate explica sub influența lui *so* precedent.

[66] Forma de condițional prezent sintetic *se întraru*, *să întrare*, *să deadere* este o formă moştenită din conjunctivul perfect latin (Frâncu, 1970, 206). Al. Graur (1968, 202) consideră condițional-optativul ca fiind reintrodus în limba veche sub forma unui prezent sintetic (cu conjuncția *se*) bazat pe conjunctivul perfect latin (eventual pe viitorul al II-lea): *se întrare*, *se întraru* < lat. *intrauerim*, *intrauero*. Vezi şi explicația formelor de condițional din secolul al XVI-lea *eu să uitare* (corespunzător lui *dacă aş uita*), *eu să tăcure* (corespunzător lui *dacă aş tăcea*), *eu să mearsere* (corespunzător lui *dacă aş merge*), *eu să auzire* (la persoana a 2-a: *să lăudari, să tăcuri, să mearseri, să auziri*; la a 3-a: *el să lăudare, tăcure, mearsere, auzire*; la plural: *noi să lăudarem, să tăcurem, să mearserăm, să auzirem*; la a 5-a: *voi să lăudaret, tăcuret, merseret, auziret*; la a 6-a: *ei să lăudare, tăcure, mersere, auzire*) ca provenind din perfectul conjunctivului latin (nu a imperfectului conjunctiv; *eu să mearsere* corespunde latinului *merserim* şi nu imperfectului conjunctiv *mergerem*, care ar fi dat *eu să mergere*) (Densusianu, *LR*, 184–187; *ILR*, 146, 147).

[67] Formele de condițional prezent analitic sunt la fel cu cele întrebuințate în zilele noastre, în afară de faptul că la persoana a III-a sg. şi pl. auxiliarul este *ară* şi *are* (Densusianu, *ILR*, 146).

[68] Formă mai dificil de explicat; unii cercetători presupun evoluția *lăuda-vrea-şi-eu* > *lăudareaşi-eu, eu aş lăuda*, iar, după alții, forma *habuisse*, cu schimbare de terminație, a dat *aş* (deşi ar fi trebuit să dea *ase*) (Weigand, *apud* Densusianu, *LR*, 183, 184). Vezi şi prezentarea punctelor de vedere cu privire la originea formei *aş*, fie de la *a avea* (persoana a 3-a *ar*, dintr-un mai vechi *ară*, *are*), fie de la *a vrea* (Graur 1968, 202).

[69] Pentru analiza formelor de auxiliar*, ai, are* (> *ară*) v. Densusianu, *LR*, 183, 184, 187.

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

(şi în acest caz, se vorbeşte despre „condiţional"), a dorinţei şi a opţiunii (aici, interesează denumirea de „optativ")[70]. Toate aceste nuanţe depind, în general, de context şi „includ, toate, ideea de posibilitate, de acţiune potenţială, care reprezintă, ca atare, valoarea fundamentală a acestui mod. Pe baza ei se dezvoltă, în anumite contexte, valorile de acţiune condiţionată sau dorită" (Iordan–Guţu Romalo–Niculescu 1967, 221).

2.1.1. Pentru lucrarea de faţă, considerăm potrivită abordarea separată a celor două (trei) valori: cea de condiţional şi cea de optativ (şi potenţial). Fără să fie complet neglijat sau neutilizat, modul condiţional-optativ – prin valorile sale fundamentale, acelea de condiţie, opţiune sau potenţialitate – are, în graiurile munteneşti, o frecvenţă redusă. Întrebuinţarea formelor de condiţional-optativ pentru valorile enunţate are aceeaşi realitate în graiurile munteneşti ca în limba vorbită în general. Am ales, în paragrafele de mai jos, câteva dintre exemplele care evidenţiază valorile menţionate:

2.1.1.1. Primul sens, acela de acţiune sub semnul unei condiţionări, apare în periodul condiţional, când ambele verbe, atât cel din propoziţia principală, cât şi cel din propoziţia secundară, îmbracă forma condiţionalului: *dac-**ai şti** mamă traiu meu/ n-**ai** mai **dormi** noaptea rău//* (TDM III, 554, pct. 820).

2.1.1.2. Sensul de optativ acoperă semnificaţiile de recomandare sau acţiune posibilă, dorită: *„tu **ar fi** mai bine" zic „să stai să te-nsori după ce faci casa"//* (TDM III, 116, pct. 786); *m-**aş duce** la colectiv//* [...] *mai **aş lăsa** cocenii/* (*ibidem*, 271, pct. 796).

2.1.1.3. Sensul de potenţial presupune o acţiune virtuală: [...] *„ce-**ar fi** mă dacă noi **am lua** fat-asta?"//* (*ibidem*, 595, pct. 823).

2.2. În graiurile munteneşti, formele de condiţional se folosesc deseori pentru exprimarea valorilor specifice altor moduri sau timpuri: prezumtiv, imperativ, indicativ prezent.

2.2.1. Foarte frecvent, vorbitorul foloseşte un verb la forma de condiţional prezent pentru exprimarea unei aproximări, a unei supoziţii sau a unei presupuneri: *„cum **ar hi**-n sâmbăta* [k] *în vinerea paştelui era/* (TDD, 525, pct. 894); *bagă câti-un buduroi aşa s-**ar zice** dă lemn/* (TDM III, 174, pct. 789); *când **ai găsi** ... socoteşti c-**ar ... ar hi** o vână di apă* [...] (TDM II, p. 436) ; *„asta parc-**ar fi** băiatu care am venit io cu el pă căruţă"*(TDM III, 221, pct. 793).

2.2.2. Cu valoare de imperativ, apare frecvent în blesteme sau urări – deseori în combinaţie cu verbe la modul conjunctiv (echivalent cu modul imperativ). Această echivalenţă valorică e aparentă; în fapt, este vorba despre *un condiţional al*

[70] „La acest mod se disting următoarele valori (considerate uneori moduri): de condiţional, când exprimă o condiţie sau o acţiune condiţionată (*Dacă ar veni el, aş pleca eu*), o concesie (*Chiar de-ar veni, nu mi-ar folosi*) sau o comparaţie ireală (*Se uită ca şi când nu l-ar cunoaşte*); de optativ, când acţiunea este dorită (*De-ar veni vara! Aş pleca la munte*) sau când se evită, din politeţe, exprimarea categorică a unei intenţii, dorinţe sau opinii (*Aş vrea puţină apă. Ar trebui să te odihneşti.*); de potenţial, când se exprimă numai faptul că acţiunea este posibilă, virtuală (*Ai crede că ea scrie poezii?*)" (Avram 1997, 207, 208).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

imprecației, care, de obicei, apare în structuri cu postpunerea auxiliarului şi cu infinitivul lung (când nu sunt clitice intercalate): *gândaci?// **fir-ar** ai focului să fie!//* (TDM I, 435, pct. 782); [...] ***fir-ar** ai iaca cui să fie!* (TDM III, 371, pct. 806); ***trăi-te-ar** dumnezeu/* (*ibidem*, 165, pct. 789); *„**fi**-ți-**ar** pisica a naibii”/ zic „dă-o naibii-ncolo”//* (*ibidem*, 668, pct. 829); *„**sta**-ți-**ar** calu! ... dân mers!”// şi i-a stat calu dân mers// „**mergi**-ți-**ar** calu!”// şi i-a mers calu//* (*ibidem*, 445, pct. 812); ***pârli**-v-**ar** focu să vă pârlească* (TDD, 256, pct. 876).

2.2.3. Cu valoare de prezent indicativ, condiționalul prezent exprimă în anumite contexte, referitoare la angajamente sau proiecte înfățişate ca propuneri, un fapt pe care vorbitorul îl vede sau îl doreşte ca (aproape) sigur. Este vorba despre planificarea unei acțiuni viitoare, privind o posesie, o achiziție etc., în care vorbitorul are încredere, pe care o vede realizabilă, dar nu-şi dezvăluie intențiile în întregime, din modestie sau, mai degrabă, din precauție): [dac-oi găsi o fată/ ... bună ...] *măi-**aş avea** io/ are sor-mea voica/ pă nepoata tanța mă//* (TDM III, 781, pct. 837); *„uite mă/ uite io vreau sî te iau pă tine-n căsătorie/ da/ eşti de acord?”/ „sunt de acord”* [...] *„uite mamă/ cutare cic-**ar vrea** să mă ia în căsătorie”* (TDM I, 108, pct. 682).

2.3. În subordonate, condiționalul prezent apare frecvent:

a) în predicative: *io an crezut cî ... ciobănia e ca cum **ar fi** acasî/* (TDD, 201, pct. 873);

b) în circumstanțiale modale comparative introduse prin *ca cum* sau *ca şi cum*: *calot-ăsta/ făcea spre ezemplu ca cum **ar fi** acuma ... preşedintili județului/* (TDM III, 647, pct. 827).

XVII. CONDIȚIONAL-OPTATIV PERFECT

1. FORME

În limba secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea circulau condiționalul perfect[71] şi condiționalul mai-mult-ca-perfect.

1.1. Condiționalul perfect din dacoromâna veche cunoştea mai multe paradigme: paradigma de tipul *aş fi cântat* (cea mai răspândită în toate variantele literare), paradigma de tipul *am vrut putea* (mai limitată ca frecvență şi ca circulație

[71] Limba veche avea un număr mare de tipuri de condițional trecut. Ovid Densusianu enumeră printre formele de condițional trecut: *eu să vrea lăuda*, *eu aş fi lăudat*, *am vrut lăuda*, *am vrut fi lăudat* (Densusianu, *LR*, 187; Densusianu, *ILR*, 147, 148). Pentru dacoromâna din textele secolelor al XVII-lea – al XVIII-lea, una dintre formele de condițional perfect analitic era formată din auxiliarul *a vrea* şi infinitivul verbului de conjugat (Gheție *et alii* 1997, 341); cf. Densusianu, *ILR*, 148: „o formă caracteristică pentru româna veche [pentru condițional perfect] este cea rezultată din infinitivul care însoțeşte imperfectul lui *a vrea: rădica-vrea, trudi-se-vrea*”; „la Coresi găsim un perfect al condiționalului format tot cu imperfectul lui *vrea*, dar asociat cu fi şi cu participiul perfect: *vrea fi ascultat* etc”.

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

decât prima) şi paradigma de tipul *vrea fi cântat* (limitată la texte moldoveneşti) (Gheţie *et alii* 1997, 341). Dintre acestea, în graiurile munteneşti actuale, au curs doar formele din prima paradigmă a condiţionalului perfect.

1.2. Una dintre formele de condiţional mai-mult-ca-perfect are tiparul *aş fi fost cheltuit*[72]. Această formă nu se mai întrebuinţează în graiurile munteneşti actuale.

1.3. În anumite puncte (vezi harta *Repartiţia formelor de participiu în* ***-ă***), participiul verbului din structura condiţionalului apare cu *-ă* final. Acestea pot forma arii – luăm în consideraţie faptul că apar aproximativ în aceleaşi zone/ puncte cu formele care au *-ă* la participiul conjunctivului perfect –: o fâşie din extremitatea sud-estului Munteniei, vestul Dobrogei (sporadic, şi în sudul acestei provincii şi în punctul 883, din est).

2. VALORI

Condiţional-optativul perfect are destul de puţine tipuri de distribuţie în graiurile munteneşti.

2.1. Apare în graiurile munteneşti cu principala sa caracteristică, exprimarea unei acţiuni ireale, deseori cu nuanţă de regret: *mii mi-era drag ca copil/* ***aş fi-nvăţat*** *şi eu şcoală/ nu?//* (TDM III, 350, pct. 804); *la iertăciune ne duceam ... la săptămâna/ mai mult dă săptămâna nu/ ... şi la douo care mai mergea// şi/* ***aş fi vrut*** *ş-io să mă duc ş-io la mama/* (TDM I, 433, pct. 782).

2.2. În graiurile munteneşti actuale, forma de condiţional-optativ perfect are frecvent valoare de prezumtiv: *parcă l-****ar fi trasă*** *pă iel aţ-asta/* [...] *că el spune că pî la doosprezece* ***ar fi bătută*** *porumb/* (TDM III, 1226, pct. 870).

Colegiul Naţional de Informatică „Tudor Vianu”
Bucureşti

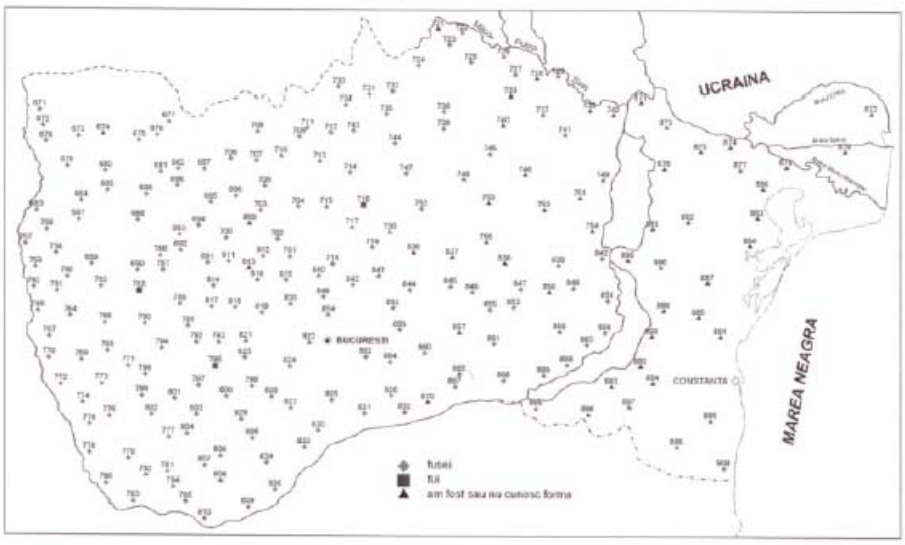
[72] Această formă exprimă preanterioritatea în trecut şi cunoaşte o frecvenţă deosebită în opera lui Dimitrie Cantemir (Gheţie *et alii* 1997, 341).

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

MUNTENIA ŞI DOBROGEA

REPARTIŢIA FORMELOR DE PERFECT SIMPLU INDICATIV

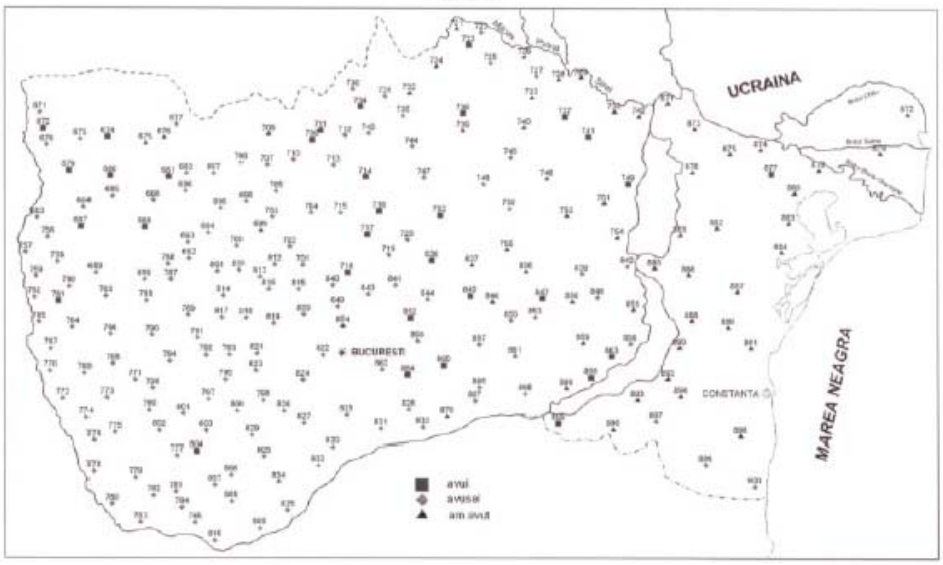
fu fuse

MUNTENIA ŞI DOBROGEA

REPARTIŢIA FORMELOR DE PERFECT SIMPLU INDICATIV

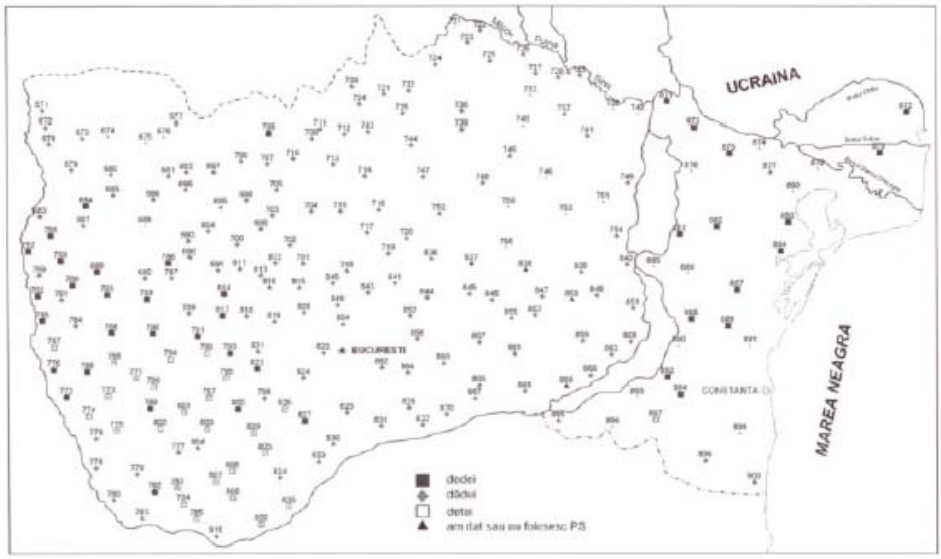
avui avuse

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

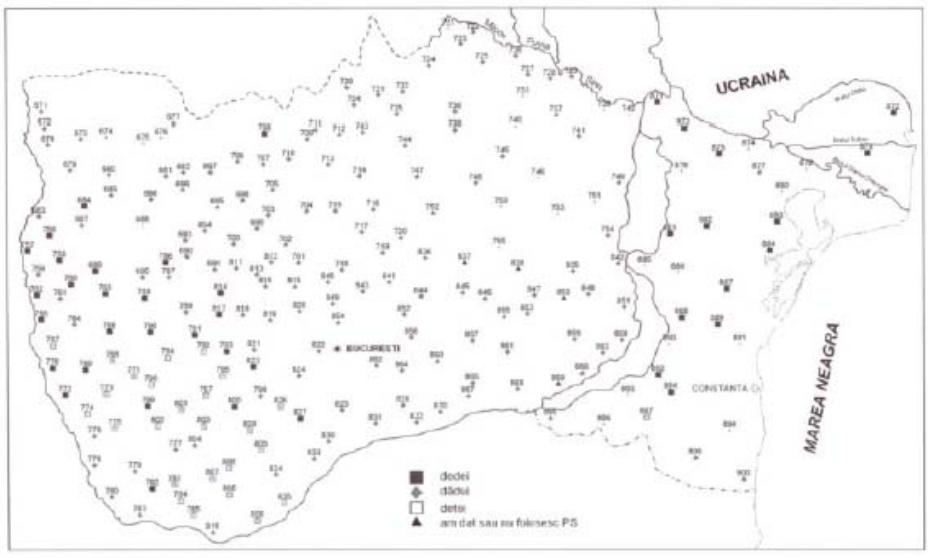
MUNTENIA ŞI DOBROGEA

REPARTITIA FORMELOR DE PERFECT SIMPLU INDICATIV

MUNTENIA ŞI DOBROGEA

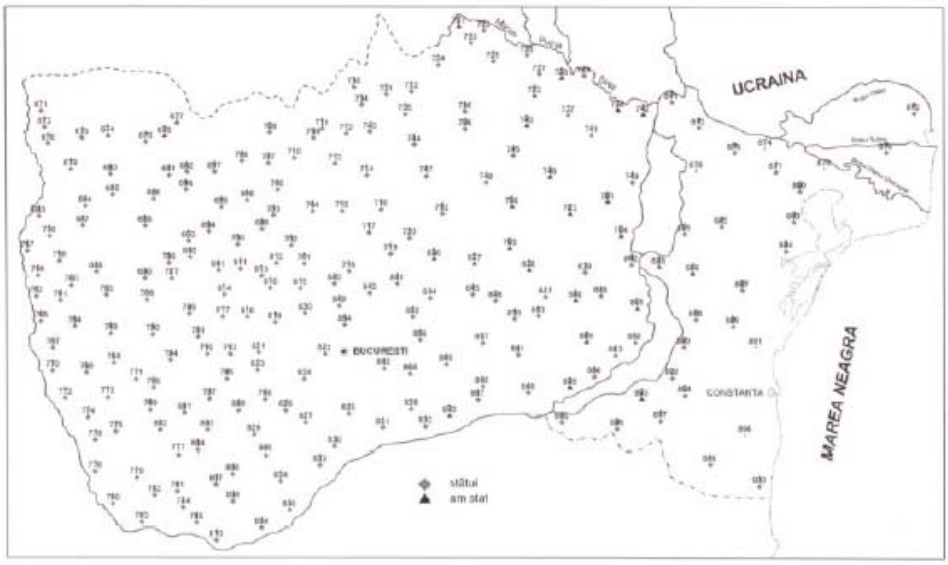
REPARTITIA FORMELOR DE PERFECT SIMPLU INDICATIV

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

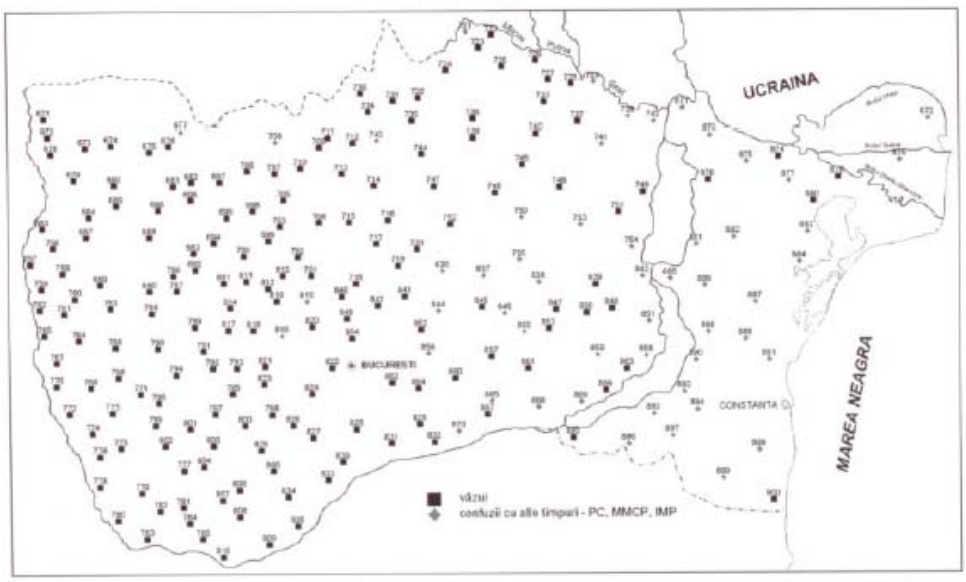
MUNTENIA ŞI DOBROGEA

REPARTITIA FORMELOR DE PERFECT SIMPLU INDICATIV

MUNTENIA ŞI DOBROGEA

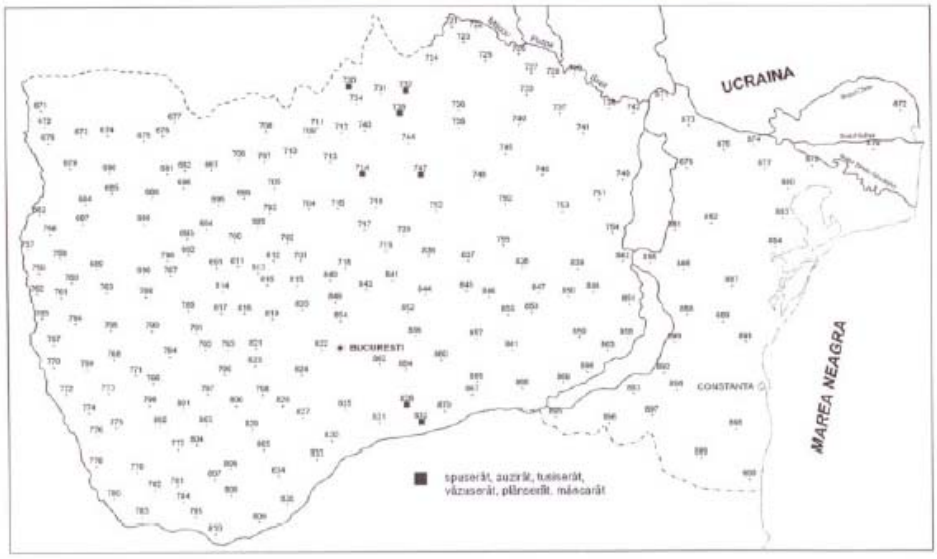
REPARTITIA FORMELOR DE PERFECT SIMPLU

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

MUNTENIA ŞI DOBROGEA

REPARTITIA FORMELOR DE PERSOANA a 5-a, DE TIP spuserăt - PERFECT SIMPLU INDICATIV

MUNTENIA ŞI DOBROGEA

REPARTITIA FORMELOR DE PERSOANA a 4-a - MAI MULT CA PERFECT

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

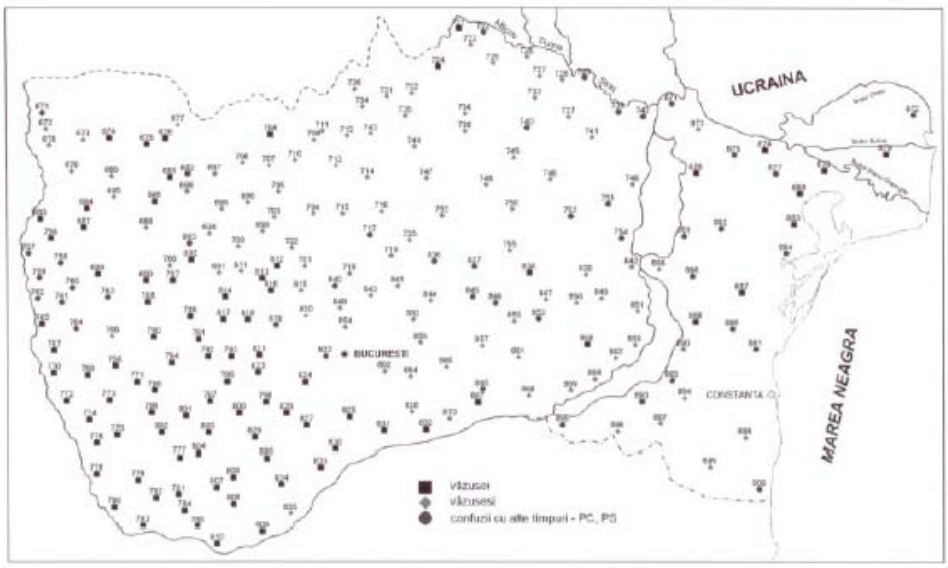
MUNTENIA ŞI DOBROGEA

REPARTITIA FORMELOR DE PERSOANA a 4-a - MAI MULT CA PERFECT (cu -ăfăsă-ră): văzuse/văzuserăm

MUNTENIA ŞI DOBROGEA

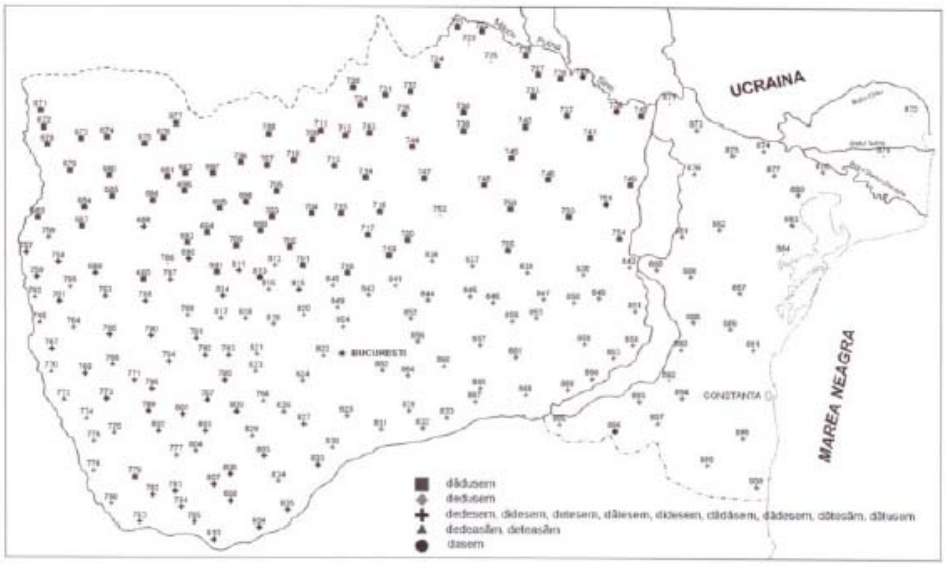
REPARTITIA FORMELOR DE PERSOANA a 2-a - MAI MULT CA PERFECT INDICATIV, văzuse/văzuseşi

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

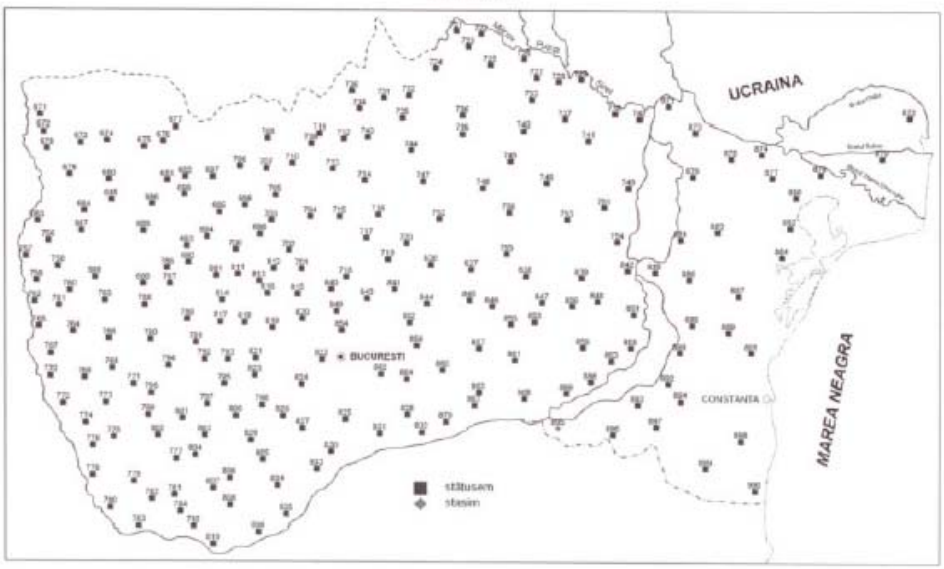
MUNTENIA ŞI DOBROGEA

REPARTITIA FORMELOR DE MAI MULT CA PERFECT INDICATIV
persoana I, a/ă

MUNTENIA ŞI DOBROGEA

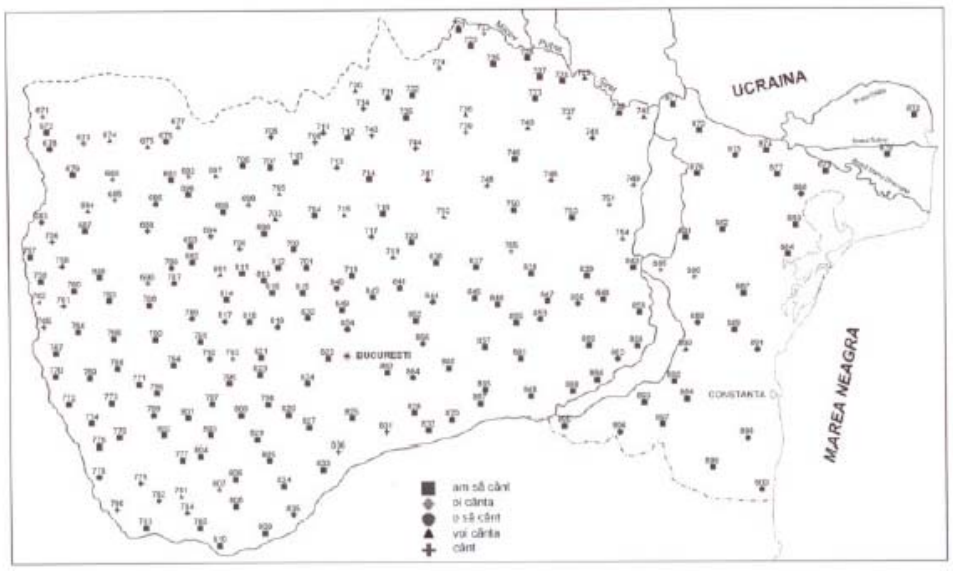
REPARTITIA FORMELOR DE INDICATIV MAI MULT CA PERFECT
persoana I, a/ă

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

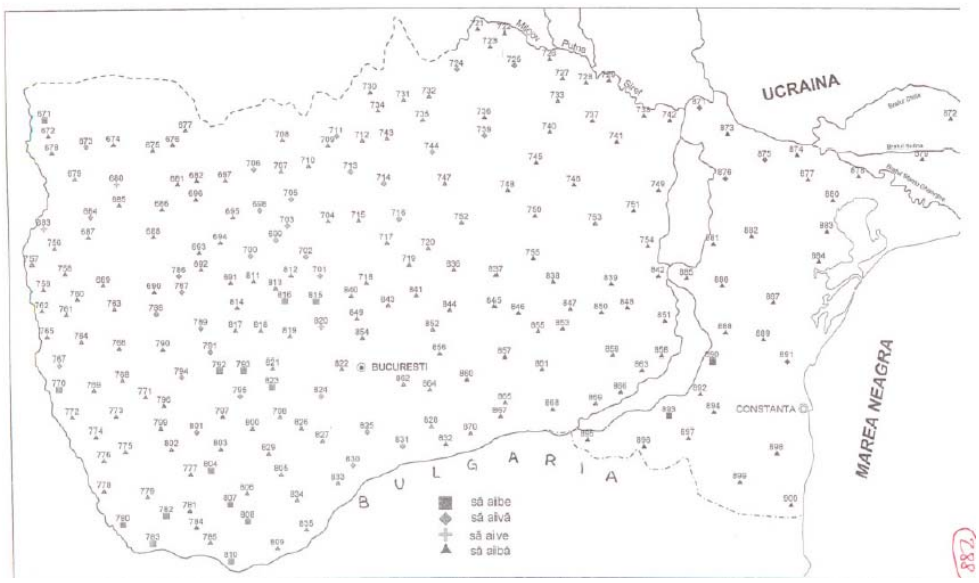
MUNTENIA ŞI DOBROGEA

REPARTITIA FORMELOR DE VIITOR

MUNTENIA ŞI DOBROGEA

REPARTIŢIA FORMELOR DE PERSOANA a 3-a - CONJUNCTIV PREZENT, să aibe, să aivă, să aive, să aibă

BDD-A15302 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)